

Prețuirea muncii în Biblie și talmud

Legende și creații literare ale vechilor popoare din orient și din occident vorbesc despre existența unui paradis, de o eră de aur, cum o numește ciclul de legende greco-romane, de o epocă a inocenței și a belșugului. Ovidiu spune: „Pământul dădea roade nemurcînd; curgeau în râuri laptele și nectarul iar din stearii verzi curgeau, galbenă niera”. Harul și liniștea naturii se aflau și în sufletele oamenilor; ei nu cunoșteau nici nevoia, nici munca; nici frica, nici speranța; nici lăcomia, nici lupta.

Biblia povestește și ea despre grădina Eden, denumită în traducerea grecească, paradis. Desigur, asemenea imagini din timpuri străvechi sînt considerate utopii. Este neîndoișor că truda și lupta, lipsurile și moartea au însoțit în permanență omul, de la începutul existenței sale. Și totuși, sau poate tocmai de aceea, povestirea biblică se apropie mai mult de realitate decît alte creații de acest fel. Numai doi oameni s-au bucurat de fericirea inocentă a paradisului; și ce puțin a durat! Doar cît o clipă a trăit prima pereche de oameni dincolo de bine și de rău, căci abia creați se fac vinovați de un păcat pe care noi, urmașii lor, îl iertăm cu dragă inimă, căci ce ar fi devenit omul dacă n-ar fi mîncat din pomul cunoașterii!

Prîmul fapt menționat de Biblie după izgonirea din paradis a fost o nelegiuire îngrozitoare, pentru care nici azi nu avem altă expresie mai plastică decît: strigătoare la cer, de altfel apropiată de expresia biblică. Dar chiar în paradis erau oare viața un *dolce larmiente* așa cum ne-au prezentat-o poezii romani, cîntăreții greci sau alții? În nici un caz. Mai sugestivă e descrierea ei în Cartea sfîntă: „Și a luat Domnul D-zeu pe Adam și l-a pus în grădina Edenului ca s-o lucreze și s-o pazească”. (Geneza 2, 15).

Munca a fost, deci, după Biblie, datorită omului din prima clipă a existenței sale. Chiar înainte de aceasta fusese avertat că menirea sa e munca: „Nici un copăcel nu era pe pămînt și nici o buruiană nu răsărise, căci Domnul D-zeu nu slobozise ploaia pe pămînt și nu era nici om ca să-l lucreze”. (Geneza 2, 5). Deci, pămîntul nu dădea rod de la sine, cum spune Hesiod, ci aștepta omul, care să-i smulgă roadele din adîncurile sale. Și nu ne lasă oare Biblia să înțelegem că munca a devenit prea grea pentru Adam, pentru că să o poată duce singur, atunci cînd ne arată motivele pentru care D-zeu a creat femeia? „Nu este bine să fie omul singur. Îi voi face lui un ajutor de pînie lui”. (Geneza 2, 18).

Puținele cuvinte din Geneza despre cultivarea pămîntului Edenului au impresionat adînc pe Milton, autorul „Paradisului pierdut”, care în mai multe părți ale poemului său îi pune pe Adam și pe Eva să descrie în amănunțime munca lor care: „cere înai multe mîini” decît au ei.

Nu a fost, deci, nimic neobișnuit pentru Adam, atunci cînd D-zeu l-a scos din grădina Edenului ca să lucreze pămîntul din care fusese plămuit (Geneza 2, 23). Desigur, nu se poate spune că așa l-a făcut pe străbunul nostru prea fericit. Viața nu i-a fost ușoară: „în sudoarea feții sale să mînnici pîine”. Adam s-a supus cu remanere soartei sale.

O legendă talmudică ne relatează că atunci cînd D-zeu i-a spus lui Adam: „spini și pămîdă să-ți aducă pămîntul și să mînnici buruienile cîmpului”, acesta a izbucnit în plîns: „Stăpîne al lumii, să mînnic împreună cu asinul meu din ierla lui?” Și Domnul a continuat: „Intru sudoarea feții tale să mînnici pîine” și atunci Adam s-a liniștit.

Dar izgonirea din paradis și munca amară legată de aceasta este însoțită de un blestem. Totuși, nicăieri și nici unde nu mai este vorba de așa ceva, nicăieri munca nu este altfel considerată decît ca o binecuvîntare. În cartea Iov (5, 6) unul dintre cei trei prieteni spune: Omul este născut pentru trudă, adică pentru muncă. Aceste cuvinte pot servi drept motto pentru aprecierea muncii în toate scrierile biblice și talmudice.

Învățătura sacră se străduiește să arate munca drept cea mai mare binecuvîntare dată omului și această învățătură provine de la Sinai. Spre deosebire de lumea înconjurătoare, unde despoți guvernau imperii imense, încorporînd în persoana lor toate drepturile, în timp ce alții sufereau în robie, au răsunat pentru prima oară la Sinai cuvintele Domnului, adresate în egală măsură tuturor, impunînd tuturor obligații egale, promișînd tuturor drepturi egale: „Să faci” și „să nu faci”, tu, oricine ai fi. Erau zorile unei a doua creații; crearea lumii morale. O legendă talmudică spune că vocea lui D-zeu s-a scîndat în 70 de limbi (atîtea existau în lumea antică) așa ca

toate popoarele să poată lua cunoștință de porunca divină. Dar un singur popor s-a străduit neîncetat să realizeze lumea morală pe fundamentul ideii de D-zeu. Celelalte popoare și-au creat zei după imaginea lor, în suflindu-i cu dragostea și ura lor, cu pofta și patimile lor, coborînd astfel divinitatea pe pămînt. Nu vom înceta niciodată să admirăm frumusețile Olimpului, îl vom contempla pe cel mai mare dintre zei, pe cel mai necredincios dintre toți soții, cu cele mai temerare aventuri amoroase, dar pentru crearea unei lumi morale, Olimpul nu putea servi drept fundament.

Poporul lui Israel procedează invers, atunci cînd îl concepe pe om după chipul și asemănarea lui D-zeu. În această idee rezidă imboldul cel mai puternic spre permanență autoperfecționare, imboldul de a te înălța spre D-zeu. Această cerință este baza și scopul modului de viață iudaic. Această idee este și expresia concepției lui D-zeu ca prototip și exemplu și deci cauză primară și obiectivă a existenței morale.

Mărturie a acestei concepții sînt nu numai scrierile profeților, ci și cărțile lui Moșe, căci peste tot unde oamenii sînt puși în fața unor înalte imperative morale, D-zeu se dă pe sine drept exemplu: „Fiți sfinți, căci sfinți sînt eu, Domnul D-zeu vostru” (Levit. 19, 2). D-zeu este un exemplu în această formulă universală care cuprinde întregul domeniu al moralității. Atunci cînd Tora recomandă neîncetat să se facă dreptate orfanului și văduvei, se spune: „D-zeu face dreptate orfanului și văduvei”, și cînd se insistă mereu ca străinul să fie iubit, se spune de asemenea că D-zeu: „iubește pe străin” (Deut. 10, 18).

Din acest punct de vedere cea de a patra poruncă capătă o însemnătate deosebită, căci ea poruncește nu numai să respecti Șabatul, ci și să muncești. „Șase zile s-a făcut cerul și pămîntul”. Din nou apare D-zeu ca exemplu, ceea ce înseamnă că munca a fost ridicată la rangul de obligație, la rangul unui imperativ moral. Așa cum recoltarea precede secerișul, tot așa și munca precede odihnei. Marea importanță care se acordă Șabatului este un cadru pentru prețuirea muncii. Prin referința la exemplul lui D-zeu, munca devine cea mai înaltă onoare, un blazon incomparabil. S-a spus: „Ca și Tora, munca este un legămînt. A pune semn de egalitate între muncă și Toră, comara cea mai scumpă pe care o posedă un evreu, este omlnea prețuirii muncii. Un aforsim al lui Solomon sună astfel: „Un om care lucrează cu sîrg este mai presus de un rege”.

Se poate spune pe drept cuvînt că poporul lui Israel și-a respectat obligațiile legămîntului, că s-a remarcat în toate timpurile prin

(Continuare în pag. II-a)

Din foliantele talmudului

LEGEA ȘI LUMINA

Legea sfîntă este o lumină care împrăștie întunericul și călăuzește.

Fără această lumină, neștiutului biblie în beznă. Nîmereste o piatră, se lovește de ea; dă de o groapă, cade înăuntru, fiindcă nu are lumina în mînă. Cel ce studiază legea împrăștie lumină în jurul său; nu se poticnește de nici o piatră, nu cade în groapă, fiindcă are lumina în mînă. „Păstrează în minile tale lumina Mea, îi spune Dumnezeu omului, și Eu voi păstra lumina (sufletul) tă în minile Mele.”

(Rabbith, p. 153 a.)

M. Harkavy
Ultima
rugăciune
(sculptură)

Literatura ebraică postbiblică

Biblia — această vastă bibliotecă de cărți trăind o imensă diversitate de subiecte — este piatra fundamentală a literaturii ebraice. Ea a exercitat o puternică influență asupra tuturor scriitorilor ebraici, de la anticii autori ai cărților apocrife pînă la scriitorii moderni ca Agnon și Shlonsky. Biblia ca atare reprezintă un subiect prea vast pentru a putea fi epuizat în cadrul mai multor articole de revistă; ea este o colecție de cărți cuprinzînd precepte etice, legea religioasă, poezie, relații istorice, povestiri populare și scurte nuvele. În articolul de față vom încerca să facem o scurtă trecere în revistă a literaturii ebraice din epoca imediat post-biblică.

Epoca biblică ce s-a încheiat pe la mijlocul secolului al III-lea î.e.n., a fost urmată de o perioadă de frămîntări literare care a dat naștere așa numitelor cărți apocrife și a culminat prin tipărirea Mișnei la începutul secolului al III-lea î.e.n. În următoarele trei secole, Talmudul (care cuprinde Mișna) și Midrașul au fost elaborate în forma lor definitivă. Cele trei mari lucrări create în această perioadă de șase secole — cărțile apocrife, Talmudul și Midrașul — alcătuiesc, laolaltă cu Biblia, cei patru stîlpi ai literaturii ebraice. Aceste opere (mai corect culegeri de opere) au influențat stilul, conținutul și concepția pe care s-a întemeiat literatura ebraică în fiecare epocă și în fiecare țară.

Este de semnalat că influența Bibliei este resimțită în fiecare din categoriile majore ale literaturii ebraice produsă în epoca post-biblică (adică în primele 5 secole ce au urmat imediat perioadei biblice) — Mișna, Talmudul, Midrașul și cărțile apocrife.

În cărțile apocrife influența scrierilor se remarcă în variațiile imaginative ale povestirilor biblice și în verseturile citate frecvent; în Mișna și Talmud, Tora reprezintă constituția poporului și servește drept fundament pentru clarificări juridice și dezvoltări ulterioare; iar în Midraș, Biblia este piatra de temelie pentru istorisiri, predici și expuneri de alt gen. Pe măsură ce literatura ebraică se dezvoltă, influența Bibliei nu diminuează, ci dimpotrivă, prezența ei era simțită aproape continuu sub aspectele ei juridice, etice și literare.

Intrucît mulți oameni tind să considere Biblia, Mișna și Talmudul ca fiind mari opere literare ale Iudeii antice, ei presupun de asemenea că literatura mișnaică și cea talmudică au luat naștere de îndată ce perioada biblică a luat sfîrșit. Există însă un mare decalaj între sfîrșitul perioadei biblice — la mijlocul secolului al III-lea î.e.n. — și apariția Miș-

nei — la începutul secolului al III-lea î.e.n. Se cunoaște foarte puțin din producția literară a acestei perioade. Desigur, Mișna — care este un vast comentariu și o interpretare a Bibliei — era o compilare și părți ale ei află în formă de manuscris erau folosite în diferite academii. Mișna în ansamblul ei nu a apărut însă în forma ei finală pînă în secolul al III-lea al erei noastre.

În cele trei secole ce au urmat epocii biblice au avut loc numeroase evenimente importante în istoria iudeilor, îndeosebi apariția elenismului, răcoala macabeilor (prin anul 165 î.e.n.), cucerirea Iudeii de către romani, distrugerea templului în anul 70 î.e.n. Este o perioadă în care activitatea literară nu a încetat niciodată în Iudeia, deși o mare parte din producția literară pare să se fi pierdut. În cursul acestei perioade s-a dezvoltat o literatură foarte vie, imaginativă, cunoscută sub numele de Apocrifă (ceea ce înseamnă „ascuns” sau „secret”). Rabinii au denumit cărțile apocrife *Sefarim hitonim*, sau cărțile exteroare, deoarece erau excluse din canonul biblic. În pofida interdicției la care erau supuse, acestea circulau și erau citite de popor. După distrugerea templului însă, iudeii au revenit cu și mai multă evlavie la studiul Torei și au simțit cu tărie că nimic nu putea să rivalizeze cu santeitatea Torei și a celorlalte cărți biblice. Cărțile apocrife au fost abandonate de iudei și foarte puține dintre ei, dacă o mai făceau unii, le citeau sau le studiau în secolele care au urmat.

În ciuda dezavuirii ei oficiale, literatura apocrifă a supraviețuit; ea a fost păstrată în traducere greacă. Astăzi ne vine greu să înțelegem de ce rabinii au considerat această literatură ca fiind „exteroară”, căci din punctul de vedere al eticii, al învățăturilor și al materialului narativ cărțile apocrife sînt înrudite cu Biblia; ele nu sînt numai profund iudaice prin caracterul lor, ci au fost toate alcătuite de iudei care au scris fie în ebraică, fie în aramaică sau în greacă.

Cea mai vestită dintre cărțile apocrife este „Înțelepciunea lui Ben Sira”. Fiind asemănătoare cu cartea proverbelor din Biblie, este singura carte din Apocrifă al cărei autor este cunoscut. Deși a fost păstrată în traducere greacă, cea mai mare parte a textului ebraic original a fost restaurată în ultimii 75 de ani.

O mare parte a manuscrisului ebraic a fost descoperită într-o Gheniza (depozit pentru vechi manuscrise ebraice) a unei sinagogi din

(Continuare în pag. IV-a)

„Melodiile ebraice“ ale lui Byron

Nici o culegere a poeziilor lui Byron nu e completă dacă nu conține câteva „Melodii ebraice“.

„Melodiile“ au apărut prima dată drept text la muzica compozitorului evreu Isaac Nathan. Muzica, de inspirație sinagogală, nu a fost bine aleasă; de aceea, deși poemele au supraviețuit, muzica a fost uitată. Chiar în anul apariției lor, în 1815, John Murray a publicat și el versurile dar fără muzică. Înainte de a consimți la aceasta, Byron, i-a scris lui Nathan, cerându-i acordul. El îi spuse că ar dori să-i facă un serviciu lui Murray, dar „este împotriva bunelor maniere să dai ceva și să ieși înapoi. De aceea nu pot să dau ceea ce nu-mi aparține“. Nathan a fost de acord și volumul cu poeme a apărut cu această prefață: „Poemele care urmează au fost scrise la cererea prietenului autorului D. Kinnaird, pentru o culegere de melodii ebraice și au fost publicate cu aranjamentul muzical al d-ilor Braham și Nathan“. De fapt, Braham nu are nimic de-a face cu aranjamentul muzical. Deși numele său apare alături de al lui Nathan pe pagina de titlu a ediției originale, la reeditare el a fost înlăturat.

S-a arătat mai înainte că aranjamentul muzical nu a întrunit sufragiile publicului. Francis L. Cohen (în Enciclopedia evrească, Vol. IX.) apreciază că „așa cum merita, a fost dat uitării“. De curând am ascultat câteva din aceste melodii și sînt de aceeași părere cu

Cohen. Melodiile în sine sînt destul de bune, mai ales Maoz Zur. Dar cuvintele nu se potrivesc cu ariile și Nathan a pierdut mult ignorînd muzica sefardă. Contemporanii lui Nathan au avut totuși o părere mai bună despre compozițiile sale, poate pentru că compozitorul își cînta așa de bine cîntecele sale. Auditoriul lui Nathan era încîntat de interpretare. Byron însuși era foarte mișcat de „Ea lunecă-n splendoare“, dar pentru o ureche contemporană, muzica lui Nathan este banală și nepotrivită. Versurile au fost într-adevăr scrise pentru muzică și poetul s-a consultat adesea cu muzicianul cu privire la stilul și metrul strofelor. Nathan relatează că în timpul elaborării operii comune au avut loc multe convorbiri. El ne povestește, de pildă, că Byron a refuzat să modifice sfîșitul „Fiicei lui Iefta“. După cum reiese din Biblie, fata lui Iefta nu a pierit ca urmare a jurămîntului tatălui ei; Byron însă spuse: „Nu încercați să dezgropați pe doamna“. În altă împrejurare, Nathan dorea să știe la ce pasaj biblic s-a gândit poetul cînd a scris „Răpădită într-a vîlții floare“. Byron a răspuns vag: „Fiecare să facă singur legătura“. În afară de fond, și culoarea locală a poemelor este cîteodată eronată. „Fiecare floare pe care roua a umezit-o ușor“ nu este o trăsătură palestiniană; acolo roua este abundentă.

Să întrerupem pentru moment amintirile lui Nathan despre Byron și să redăm ceea ce ne relatează despre felul cum a apreciat „melodiile“ un alt poet celebru. „Cînd melodiile ebraice au apărut pentru prima oară, sir Walter, pe atunci d. Scott, m-a onorat cu vizita sa; i-am cîntat cîteva melodii, apoi a repetat vizita, cerîndu-mi permisiunea să vină cu soția și cu fiica. Au venit împreună și le-am cîntat „Fiica lui Iefta“ și alte cîteva arii favorite: ei au pătruns în spiritul muzicii cu sensibilitatea specifică scoțienilor“. Un alt admirator al interpretării melodiilor de către Nathan a fost Caroline Lamb, ea însăși autoare a ceea ce convenția epocii numea „versuri elegante“. Odată îi scrisese lui Nathan: „Sînt și am fost bolnavă. Mă voi vindeca poate dacă veți veni și-mi veți cînta „O, Miriam — acum vrei?“. Vă implor, îndată ce primiți această scrisoare să veniți să mă vedeți“. Același doamnă a tradus pentru el o elegie ebraică pe care a scris-o la moartea soției sale. Nathan a fost probabil o companie foarte plăcută și un interpret fermecător al propriilor sale compoziții, altfel nu și-ar fi cîștigat aplauzele unor critici atît de distinși.

După cum s-a văzut din cele relatate înainte, Byron și Nathan au devenit buni prieteni: în timpul cit al colaborat la „Melodiile ebraice“. Această muncă i-a apropiat, deși au fost în același timp studenți la Cambridge, Byron lui Trinity College iar Nathan la școala evrească a lui Solomon Lyon, nu s-au cunoscut acolo. Cunoștință le-a făcut Douglas Kinnaird, bancher și prietenul lui Byron.

Într-o ediție a corespondenței lui Byron se menționează o notă prin care poetul îi mulțumește lui Nathan pentru un pachet cu azimă. Se pare că Byron s-a atașat foarte mult de Nathan. Un prieten al poetului l-a sfătuit pe compozitor să aibă grijă ca numele lui Byron să nu aibă de suferit prin alăturarea versurilor lui la o muzică mediocă. Byron a auzit remarcă și în seara următoare i-a spus lui Nathan: „Nu lăsa ca acest nebulos capricios să te determine să faci mai mult

decît este absolut necesar. Scoate cartea după gustul d-tale. Nu am altă ambiție decît să-ți fiu folositor“. Poetul a fost atît de indignat încît s-a oprit să suporte o parte din cheltuieli, ceea ce Nathan a refuzat.

Cititorii melodiilor ebraice au fost probabil uimiți de existența a două poezii bazate pe psalmul 137. Byron a scris la început „Am șezut și am plîns la rîu“ și apoi o altă versiune „În valea rîului am plîns“. Observînd repetiția, poetul a vrut să suprimă prima variantă dar a cedat la insistențele lui Nathan; din fericire — căci prima variantă e mai bună. Acest episod arată legătura strînsă între text și muzică. Căci Byron a terminat discuția cu aceste cuvinte: „Trebuie să mărturisesc că prefer cea de a doua versiune: a acestei elegii, dar dacă muzica d-tale diferă atît de mult de cea dinainte, nu văd motivul pentru care nu le-am publicat pe amîndouă“.

Față de legăturile strînse care au existat între poet și muzician, este cu atît mai regretabil că acesta din urmă nu a folosit cu mai multă competență această colaborare. Mai norocoasă a fost colaborarea dintre Thomas Moore (care a scris „Melodii irlandeze“, titlu care sugerează pe acela dat de Byron poeziilor sale) și Stevenson. Stevenson l-a servit mai bine pe Moore decît Nathan pe Byron. E păcat ca lucrurile să rămînă în acest stadiu. Poeziile amintite mai sus ca și „Saul“, „Viziunea lui Balazar“ și „Distrugerea lui Senaherib“ toate arată în mod clar că au fost scrise pentru a fi cîntate și nu citite sau recitate. S-a vorbit despre căldura și profunzimea sentimentelor pe care le exprimă. Chiar Nathan și-a dat seama că „O, plîngi pentru acei“ atinge culmea compătimirii pentru poporul persecutat.

S. Mandelkern a dat în 1890 o traducere inspirată a versurilor în limba ebraică. Ar fi de dorit ca un compozitor mai talentat decît Nathan să le transpună melodic în spiritul ebraic.

ISRAEL ABRAHAMS

Prețuirea muncii în Biblie și talmud

(Urmare din pag. I-a)

vrednicia sa. Monumentele literare care au putut fi salvate de-a lungul veacurilor ne permit dîteodată ca printr-o singură frază să cîștigăm în sufletul poporului, să aruncăm o privire în viața și năzuințele lui. Din această categorie face parte psalmul 104, despre care Hender spune că numai pentru el merită să înveți limba ebraică. În acest psalm este descrisă viața din natură în asemenea mod încît a trezit admirația lui Alexandru Humboldt, el însuși un strălucitor evocator al naturii. După descrierea nopții, a peisajului, a animalelor, este descris omul care apare odată cu ivirea zorilor pentru ca să se apuce de muncă sa, care va dura pînă seara. Acesta este locul destinat omului de către poetul care descrie viața din natură și sensul poemului este că nimic nu este arbitrar în natură.

Într-o femeie și bărbat nu există în această privință nici o diferență, căci chiar în Geneza femeia este destinată să-l ajute pe bărbat. Și dacă această idee necesită o confirmare, sa ne amintim imnul femeii vrednice cu care se încheie cartea proverbelor lui Solomon. Ce virtuți i se atribuie! Credință, bunătate, blîndețe, filantropie; „ea își deschide gura cu înțelepciune și sfaturi pline de dragoste să-lăsluiesc pe limba ei“. Dar cel mai tare răsună lauda activității și muncii ei. O vedem la războiul de țesut și la fus. Cu podoabele tăcute de ea înfrumusețează casa; „din oste-neala palmelor ei sădește vie; ea veghează bunul mers al casei sale și fără să lurreze ea nu mîncă piine“.

Acest imn închinat hămiciei femeii, este atribuit unui rege și după un vechi obicei evreiesc este cîntat în ajun de șabat, cînd credincioșii se întorc de la sinagogă. Este cîntarea cîntărilor muncii, înnotată în clipa cînd începe odihna după munca unei săptămîni.

1971: Realizări și perspective

Cincinalul încheiat la 31 decembrie 1970 marchează noi și importante realizări în creșterea forțelor de producție și a standardului de viață al poporului. Sarcinile prevăzute pentru această perioadă au fost îndeplinite și în unele domenii depășite. Ritmul de creștere a producției industriale este superior celui stabilit inițial. A fost depășit volumul planificat al investițiilor, asigurîndu-se lărgirea și modernizarea bazei tehnico-materiale a industriei, agriculturii și celorlalte ramuri. Au fost inițiate și puse în aplicare importante măsuri de perfecționare a vieții economice și sociale. S-au accentuat laturile calitative în toate domeniile de activitate, a sporit eficiența economică. Toate acestea au permis creșterea, an de an, a veniturilor oamenilor muncii, satisfacerea în condiții tot mai bune a nevoilor materiale și spirituale ale populației.

Acest curs ascendent va continua în anul 1971, primul an al cincinalului 1971—1975.

Privite în ansamblu, prevederile planului pe acest an scot în evidență ritmul susținut de creștere a economiei, continuarea procesului de modernizare a structurilor, accentuarea laturilor calitative ale dezvoltării și ridicarea nivelului de trai. Produsul social va crește cu 10,6 la sută, iar investițiile cu circa 13 la sută față de 1970. Vînzările prin comerț vor atinge aproape 100 de miliarde lei iar volumul comerțului exterior va crește cu circa 14 la sută.

Creșterea producției industriale este prevăzută a fi cu 9 la sută mai mare decît în 1970. Vor avea loc creșteri de producție în toate ramurile și cu deosebire în industria construcțiilor de mașini, chimie, materiale de construcție, energie electrică și termică.

Volumul total al investițiilor pe anul 1971 se cifrează la 89 miliarde de lei. Dînd expresie politicii consecvente de industrializare, programul alocă industriei aproape 57 la sută din fondurile totale de investiții. Aproape un sfert sînt destinate dezvoltării și modernizării agriculturii și transporturilor. În cadrul acestui program va începe construcția a peste 300 de obiective.

Expresie sintetică a creșterii producției industriale, agricole și din celelalte activități productive, a reducerii substanțiale a cheltuielilor materiale și a ridicării productivității muncii este sporirea venitului național cu 13,9 la sută, prevăzută pentru 1971.

Tolstoi citea Biblia în original

În perioada cînd lucra la romanul său „Invierea“, Tolstoi a resimțit nevoia de a consulta Biblia în original. În acest scop l-a invitat la lasnaia Poliana pe fostul șef rabin al Moscovei, Minor, cu care a început să ia lecții de ebraică. Tolstoi a pus la dispoziția oaspetelui său o cameră la etajul doi, aproape de cabinetul său de lucru. Lecțiile de ebraică aveau loc în fiecare seară.

Rabinul Minor era un om de o aleasă cultură, stăpînind la perfecție mai multe limbi. El îi vorbea deseori marelui scriitor despre istoria, cultura și folclorul evreiesc.

La sugestia lui Tolstoi, rabinul Minor a alcătuit o gramatică ebraică ce a fost apoi tipărită. Ea se află și azi în biblioteca scriitorului de la lasnaia Poliana.

Într-un rînd a fost invitat la lasnaia Poliana celebrul violonist Mihail Irdenko care a executat pentru Tolstoi mai multe cîntece evreiești. O impresie profundă a făcut asupra marelui scriitor melodia Kol Nidre.

— „Această melodie — a spus Tolstoi — cuprinde toate acordurile muzicale din lume!“

Lecțiile de ebraică au continuat cu mult succes. După 6 luni Tolstoi citea Biblia în original.

UN PIONER AL STUDIULUI LIMBII IDIȘ

Presa a consemnat împlinirea a 120 de ani de la nașterea filologului Alfred Landau, unul dintre pionierii studiului limbii idiș. S-a născut în orasul Brod din Galiția iar studiile universitare le-a făcut la Viena. Opera sa cea mai de seamă este Dicționarul limbii idiș, la care a lucrat mulți ani și care, din păcate, a rămas neterminat.

Alfred Landau a murit la Viena, în anul 1935.

M. MARC: Hilel cel Bătrîn (sculptură)

La sărbătorirea șef rabinului dr. Isaac Alcalay

Din inițiativa Asociației evreilor originari din Iugoslavia, a avut loc la New York sărbătorirea dr-ului Isaac Alcalay, cu prilejul împlinirii venerabilei vârste de 90 de ani.

Coborât dintr-o veche familie sefardă, ramură a iudaismului care a dat atâtea figuri de seamă, dr-ului Alcalay i-a revenit misiunea sfântă de a păstori obște la țara vecină și prietenă într-o perioadă istorică dintre cele mai complexe. Înzestrat cu alese calități intelectuale, însuflețit de rivină sacră, domnia sa a reușit să-și îndeplinească în chip strălucit misiunea. Prin multiplele daruri cu care e înzestrat, prin munca sa plină de devoțiune, ca și prin demnitatea cu care a știut să-și conducă și să reprezinte obstea, dr-ul Isaac Alcalay și-a înscris cu litere de aur numele în cronică acesteia.

Iată de ce sărbătorirea d-sale a depășit cadrul unei obișnuite aniversări, devenind o sărbătoare a obștei și a păstoritorilor săi.

Alăturându-ne tuturor acelor care-exprimă, cu acest prilej, dragostea și respectul, adresăm șef-rabinului dr. Isaac Alcalay, personalitate eminentă a iudaismului contemporan, cele mai calde urări de sănătate și viață lungă.

AD MEA VEESRIM !

Jermila Maranova: Copilul cu vioara.
(din ciclul „Terezin”)

Sînt aproape 30 de ani de cînd citim despre ororile comise de naști și totuși în fiecare an apar noi cărți despre Holocaust. Se pune întrebarea: se mai poate adăuga ceva nou față de ceea ce s-a scris de mii de ori? Și totuși, deși nimeni nu poate nega forța cuvintelor tipărit sau a fotografiilor luate la fața locului, nici ouvinele, nici fotografiile nu pot fi atât de expresive ca desenele și picturile de la Terezin, ca imaginile trecute prin ochiul unor ființe umane, care au văzut, au reacționat și au judecat.

folosește citate din Biblie, el schimbă câteodată textul tradițional pentru a servi acestei intenții.

Astfel, versetul din Numerii „Cînd un om face un jurămint lui D-zeu” a fost redat în sul astfel: „Cînd un om își face un jurămint mie”.

Altă caracteristică a sulului este că conține multe precepte care nu sînt cuprinse în Biblie și care au un caracter controversat. Sînt chiar precepte care contrazic ritualul tipic iudaic și care arată că în anumite domenii ca, de pildă, orăznenia rituală, sulul templului este mai sever și mai extremist decît Mișna.

Într-un capitol special privind ceremonia înmormîntării, autorul sulului stabilește: „Să nu urmați obiceiurile altor popoare care își înmormîntează morții oriunde, chiar și în casele lor; veți destina pentru aceasta terenuri speciale, unde veți îngropa morții”.

O parte considerabilă a sulului se ocupă în detaliu de reguli privind celebrarea cunoscutelor sărbători (Sucot, Pesah, Iom Kipur) cu sacrificiile și ofrandele respective.

În plus, pe lângă sărbătorile obișnuite Șavout, cînd se oleră piinea primelor cereale, sulul prescrie încă două sărbători — aceea a vinului și aceea a uleiului nou, ce trebuie ținute la un interval de 50 de zile după prima. Profesorul Yadin a arătat că un fapt stabil că serbarea uleiului nu era ținută de secta eseneană Qumran.

Occupîndu-se de cea mai importantă temă a acestui sul, el a arătat că nu cuprinde atît descrierea templului, cît indicații detaliate cum să fie construit.

Prin aceasta, sulul templului se deosebește de toate vechile surse cunoscute pînă acum cu privire la primul și al doilea templu, cit și la templul herodian. Se pare că autorul sulului s-a străduit să înlocuiască legea cu privire la templu, care lipsește și la care se face aluzie în Cronici 28,11. „Apoi David i-a dat fiului său Solomon planul pridvorului, al clădirilor templului, a visteriilor...”

Lipsa acestei legi i-a preocupat desigur pe cei vechi și e foarte probabil că din cînd în cînd s-au făcut eforturi, pentru înlocuirea ei. Într-adevăr, există în Talmudul palestinian o referință foarte ciudată la un asemenea sul.

Ultima parte a sulului se ocupă de regulamentul privind regele și gărda sa și de măsurile de mobilizare în cazul unui pericol din afară.

Profesorul Yadin a ținut nu de mult trei conferințe la Academia britanică (al cărei membru-correspondent este) despre săpăturile de la Hazor.

meridiane

Artiștii de la Terezin

Acest lucru reiese clar din citirea cărții lui Gerald Green „Artiștii de la Terezin” care cuprinde vreo sută de ilustrații.

Printre mîile de evrei închiși în lagăr, erau și Otto Ungar, Bedrich Fritta, Karel Fleischmann și Leo Haas. Nici unul nu era artist de profesie, toți erau oameni obișnuți, cu oarecare talent la desen și pictură. Ei au desenat și au pictat ca participanți la viața de iad din Terezin.

Unele lucrări au fost scoase pe ascuns din lagăr încă în timpul războiului, dar majoritatea au fost găsite după război, după ce autorii lor fuseseră de mult exterminați.

Privite din punct de vedere artistic, aceste lucrări nu sînt excepționale, dar ele au o valoare mai mare decît arta creată în studio sau chiar în proverbialele mansarde ale artiștilor.

Picturile reflectă simțul umorului pe care creatorii lor și l-au menținut chiar și într-un astfel de iad. Te simți cuprins de uimire și de respect față de astfel de oameni, care în fața celor mai cumplite orori, pot acționa ca ființe umane. Poate că asta e și singura cale pentru a-ți menține judecata sănătoasă; într-un loc unde nu există omenie să încerci să rămii om.

La Terezin evreii întrețineau o întreagă rețea culturală, școli, concerte, ansambluri dramatice. Pe ascuns și-au întemeiat chiar și sinagogi. Și în acest mediu artiștii creau, folosind singurele arme pe care le mai aveau: hîrtia și condeiul. Ei încercau nu numai să-i demaște pe naști, ci și să reafirme umanitatea celor ce suferau, să aducă puțină frumusețe în întunecimea iadului.

Un desen al lui K. Fleischmann „Citirea Torei în zi de Șabat” prezintă evrei bătrîni purtînd tefilin, citind din Tora. Poate că d. Green sau acela care a dat un titlu desenului nu știe că de Șabat nu se poartă tefilin, sau

poate că evreii din Terezin purtau tefilin și Șabat. Poate că doreau să fie cît mai evrei cu putință, pentru că nu știau dacă vor mai trăi ca să se mai poată pune, întrucît fiecare mîine reprezenta un miracol. Se văd fețele extenuate și descompuse, credința care le dădea rațiunea de a mai trăi.

Alt desen, tot al lui K. Fleischmann reprezintă o mulțime de cadavre aruncate pe o podea. Cine știe cîți dintre ei au purtat „talit” și „tefilin” cu o zi înainte!

Una din schițele lui Bedrich Fritta prezintă o cîmpie devastată, un oraș distrus, o mlaștină și mîinile unei victime înecate, ridicate în sus, formînd „V”-ul victoriei.

Acste lucrări sînt adevărate acte de rezistență a unor artiști care au pus inima și mintea pentru a stigmatiza minciunile naziste, pentru a descumpăni pe temnicer, pentru a condamna violența și înșelătoria celui de al treilea Reich. Poate că cel mai măgulitor omagiu adus acestor artiști a fost întrebarea maiorului Hans Gunther, „referentul” lui Eichmann la Praga: „Cum ai putut să concepi o astfel de batjocură a realității și să o desenezi?” Cred că Haas a prețuit această întrebare tot atît de mult cît și criticii săi favorabili, mai tirziu.

Una din lucrările cele mai zguduitoare este un ciclu de schițe, executate de Bedrich Fritta la ziua de naștere a fiului său, cînd acesta a implinit 3 ani, la 22 ianuarie 1944. „Lui Tommy”. O serie de desene — formînd o carte legată în pînză ordinară — folosite ca abecedar pentru a-l învăța pe acesta să citească. Desenele sînt optimiste, încîntătoare, pline de viață și de umor. Toate acestea în mijlocul morții și ororii de la Terezin!

Desenele cele mai interesante sînt cele executate de copii, de copii care știau că nu vor fi niciodată copii, și nici adulți.

O importantă descoperire arheologică: sulul templului

Arheologul Yigal Yadin, profesor la universitatea ebraică, a moștenit de la tatăl său, de asemenea arheolog, nu numai dragostea pentru vestigiile trecutului dar și norocul acestuia. Se știe că în noiembrie 1947 tatăl lui Yigal Yadin a descoperit primele trei sururi de la Marea Moartă. Aproape 20 de ani mai tîrziu, fiul a salvat de la distrugere unul dintre sururile sectei eseneene de la Qumran, pe care l-a numit — temporar — Sulul templului, deoarece jumătate din conținutul lui se ocupă cu reclădirea templului din Ierusalim. După părerea savantului, prețiosul sul ar data din primul secol al erei noastre.

Povestea achiziționării lui este o istorie fantastică pe care profesorul Yadin a refuzat pînă acum să o dezvăluie, de teamă că l-ar putea împiedica să dobindească alte sururi. Detaliile cu privire la aceasta au fost expuse chiar de profesor, cu ocazia unei conștiințe a Societății anglo-israeliene de arheologie și a Societății de istorie iudaică din Anglia.

Deși, în parte deteriorat, sulul templului este unul dintre cele mai voluminoase pergamente găsite pînă acum la Marea Moartă.

Este de asemenea unic în ce privește conținutul; el cuprinde patru grupuri de probleme: el cuprinde o colecție de precepte religioase, în special privind curățenia rituală; enumerarea sacrificiilor și ofrandelor aduse la diverse sărbători; o descriere amănunțită a templului și regulamentul privind regele și armata.

Profesorul Yadin a arătat că una din trăsăturile cele mai ciudate ale sulului este credința — sau intenția autorului de a face pe riturii să creadă — că este vorba de o decizie dată lui Moșe de către D-zeu, cu alte cuvinte Tora.

Toate preceptele cuprinse în sul sînt prezentate ca emanînd de la D-zeu, care vorbește la persoana întîia. Chiar acolo unde autorul

Epilog la o tragedie sîngeroasă

La Düsseldorf a luat sfîrșit cel mai mare proces privind crimele de război naziste judecat vreodată de un tribunal vest-german.

Ororile lagărului de exterminare de la Treblinka, unde Franz Stangl a fost comandant o lungă perioadă de timp și unde 700.000 de persoane au fost gazate, împușcate, bătute și torturate mortal de către SS-ști nu au fost întrecute decît de acelea ale lagărului de la Auschwitz. Și cu toate acestea cel răspunzător de funcționarea mașinii de ucis a lagărului, a declarat tribunalului cu cea mai mare seriozitate:

„Puteți să-mi puneți orice întrebare doriți. N-am făcut nimănui nimic decît ceea ce mi împunea datoria. Conștiința mi-e curată.”

Stangl — aom de 62 de ani — slab și vîoi, cu aerul autoritar al unui profesor de mic oraș de provincie, stătea în fața unui plan al lagărului și nu arăta nici o jenă în a povesti, în cele mai mici detalii, ce s-a petrecut acolo. Stangl, unul din cei mai mari criminali de război, după Bormann, Eichman și Mengele, a fost extrădat de guvernul brazilian iar apărarea sa a susținut că nu a avut altă alternativă decît să transforme oamenii în obiecte prelucrate pe banda rulantă a morții.

Cînd Stangl a preluat conducerea lagărului, a susținut avocatul său, cadavrele zăceau peste tot, nu exista un sistem potrivit de înmormîntare, era un haos total. Dar după introducerea noului sistem — după afirmațiile supraviețuitorilor — nu dura mai mult decît trei săptămîni de oră din momentul cînd se deschideau ușile vagoanelor de vite pînă în momentul cînd camerele de gazare începeau să se golească de cadavre.

Victimele credeau că se duc spre așezările din est, deși mirosul greșos al trupurilor arse ar fi trebuit să le destăinuiească adevărul.

Înainte ca familiile, epuizate de drum, să-și poată reveni, erau despărțite, bărbații de fe mei și erau împinși printr-o serie de încăperi. Într-una se cerea să se predea paltonul, pălăria și costumul, în schimbul unei sfiori.

Apoi li se ordona să lege încălțămintea cu sfoara primită și să o predea; apoi li se cerea lîngieria, li se tăia părul, li se făcea un examen foarte amănunțit în căutarea de bijuterii. Apoi paznici înarmați cu bice îi fugăreau de-a lungul unui drum lung deoarece oamenii ce ajungeau la camera de gazare cu respirația tăiată mureau mai repede.

Pentru ca mașina de exterminare să funcționeze „perfect”, Stangl a creat un triumf al avînd pe SS-ști în viză, pe paznicii lagărului la mijloc, iar la bază o masă mare de prizonieri care erau forțați să ridice cadavrele și să trieze obiectele de valoare, îmbrăcămintea și părul, care erau transportate în Germania. Deținuții au fost transformați în sclavi folositori sistemului și se întîmpla câteodată ca unii dintre ei să dea de cite un membru al familiei sale.

Și totuși, sinistra industrie a morții a suferit aici un eșec: în august 1943 a avut loc o răscoală înconștinată de succes. Morții-vii s-au răsculat împotriva paznicilor lor bine hrăniți și înarmați.

De la Treblinka au rămas în viață doar 20—30 supraviețuitori care trăiesc azi în Anglia, Canada, Australia, Franța, Israel, Statele Unite. Lagărul a fost distrus complet de naști, înainte de sosirea armatei sovietice.

Sențința tribunalului în procesul Stangl a fost detențiune pe viață.

OBȘTEA DIN LISABONA

În capitala Portugaliei există o mică obște evreiască de 200 familii. În cadrul comunității funcționează un restaurant ritual care deservește atît pe localnici cît și străinii în trecere prin Lisabona.

Sinagoga din Reșița

Literatura ebraică postbiblică

Cairo, în 1897, iar în 1964, arheologul Igal Iadîn a descoperit 5 capitole scrise în limba originală în timpul săptămînilor întreprinse la Masada.

În ciuda interdicției impuse asupra cărților apocrife, morala și dragostea de Tora a lui Ben Sira au fost destul de puternice pentru a pătrunde în Talmud. Vreo douăzeci și ceva de proverbe ale lui Ben Sira sînt citate atît în Talmudul babilonean cit și în cel palestinian, precum și în colecțiile midrașice care-i menționează și numele; 40 din celelalte maxime ale lui sînt citate fără a se menționa autorul lor.

O altă ramură a literaturii iudaice care a lăsat o impresie durabilă asupra minții și sufletului iudaic este Talmudul. Ca și Biblia, Talmudul nu este de fapt o singură carte, ci o colecție de mai multe tratate îmbrățișînd diferite aspecte ale vieții iudaice. Miezul Talmudului este Mișna, o operă al cărei conținut a fost adunat și transmis oral secole de-a rîndul, dar a fost pentru prima oară compilată și editată într-o formă reunită de către rabi Iehuda Hanasi (Iehuda prințul) în anul 200 e.n. Ocupîndu-se de fiecare aspect al Torei, Mișna o comentează și o interpretează, scoțînd în evidență legătura dintre Tora și viața cotidiană. În general, ea a clarificat și a imprimat un caracter mai liberal exigențelor legii mozaice. Ea a tratat o multitudine de subiecte: sîrbătorii, Șabatul, legile civile și penale, învățămînt și legile referitoare la viața de familie. Pentru a-și ilustra interpretările, Mișna a făcut adesea uz de procedee literare ca parabolele, fabulele, anecdotele și maximele.

Cu trecerea timpului însă s-au ivit noi probleme care nu au mai fost cuprinse în interpretările mișnaice și atunci rabinii au început să scrie comentarii și interpretări ale Mișnei, care este mai extinsă, tot astfel și Mișna a servit drept bază pentru o serie de comentarii, care au luat o serie de texte ale Mișnei făcînd o expunere a lor. Rezultatul final a fost o vastă colecție de comentarii, povestiri și opinii juridice, cunoscută sub numele de Ghemara. Editată de rav și de fiul acestuia în anul 500 e.n. Ghemara împreună cu Mișna alcătuiesc laolaltă Talmudul. Deși există o singură Mișna, sînt însă două Talmuduri, unul care s-a dezvoltat în Babilonia, iar celălalt în Palestina. Cel din țări este folosit, discutat și analizat pe o scară mult mai largă.

În afară de materialul juridic, cunoscut sub numele de Halaha, Talmudul babilonean mai conține multă agada, constînd din povestiri, maxime, sentințe etice, povestiri populare și proverbe, biografii, precum și alt material cu caracter nejuridic. De pildă, tratatul popular „Etica părinților” este un tratat al Mișnei care nu conține nici material juridic, nici discuții, ci numeroase sentințe și proverbe de

ale rabinilor referitoare la comportamentul etic.

Talmudul conține aproximativ o treime agada și două treimi halaha. Este o compilație unică. Nu poate fi încadrată în nicio categorie literară, însă reprezintă curentul vital al gîndirii și simțirii iudaice, exprimat în numeroase stiluri și genuri literare. Studiat timp de generații de învățați care și-au consacrat viața acestui studiu, Talmudul se ocupă de toate fazele comportamentului individual în viața de toate zilele, acasă, la lucru, pe cîmp și pe alte meleaguri; el se referă la toate relațiile omului cu societatea și îmbrățișează ciclul vieții circumscris la naștere, căsătorie și moarte.

În ansamblu, Talmudul poate fi considerat o oglindă a ideilor și realităților sociale, o metodă intelectuală, precum și concepția națională și religioasă a evreilor.

A treia mare categorie a literaturii iudaice antice este Midrașul („expunere” sau „comentariu”), în care genul eticii și folclorului iudaic înfloresc. Printre genurile literare înțînite în paginile lui figurează parabole, fabule, povestiri, predici și biografii cu înfloriri legendare, precum și material juridic. Intrucît Tora scrisă nu este un cod de legi complet, ci doar un nucleu de jurisprudență, Tora a trebuit să se adapteze unor situații noi. Deși legile morale ale Torei sînt eterne, anumite aspecte ale economiei, agriculturii și ale problemelor civile care s-au dezvoltat în cursul perioadei post-biblice nu au existat în perioada biblică, așa că a fost necesară o reinterpretare a Torei pentru a putea face față noilor evenimente.

Aceasta a constituit una din sarcinile Midrașului care a „expus” sau a „comentat” legea scrisă. Cea mai veche ramură a Midrașului, care trata materialul cu caracter juridic, a căpătînd denumirea de **Midraș Halaha**, avînd scopul principal de a stabili reguli. Cealaltă ramură principală a Midrașului este cunoscută sub numele de **Midraș Hagada**. Avînd caracter de predică, nu era strict juridică și nu formula precepte noi, ci urma fidel textele biblice, expunîndu-le sub forma unor predici. Acestea, fiind foarte populare, au devenit un gen de distracție de familie, oamenii adunîndu-se să le asculte în după amiezile de Șabat. Predicatorii povesteau istorisiri întemeiate pe verseturile biblice, — istorisiri care explicau pasajele dificile, — întrețineau speranțele nutrite de ascultători

Aceste învățături au fost transmise din generație în generație și au fost adunate în lucrări midrașice de genul voluminosului „Midraș Rabba” care tratează despre „Cele cinci cărți ale lui Moșe” și „Cele cinci Meghilot” (Cîntarea cîntărilor, Ruth, Plîngerile, Ecclésiastul și Estera). Cunoașterea Midrașului de către masele populare trebuie atribuită în mare măsură renumitului comentator medieval biblic Rași (1040—1105) care cita adesea Midrașul atunci cînd explica textele biblice.

Alte tipuri de midrașim sînt cele liturgice, cum este bunaoară „Hagada de Pesah”, care comentează diferite versete biblice, precum și cele istorice, cum sînt „Cronicile lui Moșe”, care seamănă cu o năvelă, descriînd aventurile lui Moșe, inclusiv fabuloasa lui canieră ca rege al ținutului Kuș — care a durat 40 de ani — pînă cînd a simțit că este chemat să conducă poporul.

Împreună cu Biblia, cărțile apocrife, Talmudul și Midrașul alcătuiesc cei patru stâlpi ai literaturii ebraice antice, care au avut o profundă înrîurire asupra lucrărilor ce au urmat.

CURT LEVIANT

AFORISME BIBLICE

Nu semăna în brazdele nedreptății, ca să nu seceri de pe ele de șapte ori mai mult.

Nu ațîța cărbunii celui rău, ca să nu iei și tu foc de la vîpaia focului său.

Mulți sînt cei ce trăiesc în pace cu tine, dar sfetnicii tăi sînt dintr-o mie unul.

Nimic nu prețuiește mai mult ca un prieten credincios; nici un cîntar nu poate să-l cîntărească.

Dacă-ți faci un prieten, fă-l punîndu-l la încercare și nu te încrede degrabă în el.

Nu te lăsa în voia patimilor, ca să nu fi tîrît de ele ca un taur furios.

Mică este albina între zburătoare, dar rodul muncii ei este fruntea a tot ce este dulce.

În ziua fericirii neporocirea este uitată iar o zi de nenorocire face uitată toată fericirea.

Iosef Karo unifică prescripțiile mozaice

Printre exilații care au părăsit Spania în anul 1492 se afla și un copil de 4 ani cu numele de Iosef Karo. Exilații din Spania nutreau speranța să-și găsească un loc de refugiu în țara vecină, Portugalia. Dar nici această speranță nu s-a împlinit. Exilații, printre care se afla și familia lui Iosef Karo, au fost siliți să fugă și din Portugalia. Ei au pornit cu vapoare în țări îndepărtate, ca Italia, Maroc, Egipt și Turcia. Iosef Karo a ajuns în Turcia, stabilindu-se la Nicopolis.

Tînărul Iosef avea o minte excepțională, învășînd lesnicios Tora și Talmudul.

În special îl atrăgea Mișna — adică învățătura orală. La vîrsta de 18 ani cunoștea întreaga Mișna.

Concetașenii să erau uimiți de multiplele sale cunoștințe. Toți erau siguri că Iosef va ajunge departe.

După un timp, Karo a părăsit Nicopolis, plecînd în marele oraș Adrianopol. Și aici oamenii se arătau uimiți de înțelepciunea și de multele sale cunoștințe. El a funcționat ca rabin și dascăl, avînd numeroși elevi.

La vîrsta de treizeci de ani, Karo a început să scrie o carte. Nu era o carte a sa, ci un comentariu la lucrarea „Turim” a marelui rabin Iakov ben Așer. În această carte Iakov ben Așer urmărise să concentreze toate prescripțiile din Tora, Mișna și Ghemara, ca evreii să știe cum să procedeză în fiecare caz aparte. Explicațiile sale la această carte, Karo le-a redactat peste douăzeci de ani.

BRIT IVRIT OLAMIT.

Citiți în pagina 12-a textul în limba ebraică.

O dublă sîrbătoare la Mediaș

La Mediaș, serbarea de Hanuca 5731 a coincis cu aniversarea a 75 de ani a templului obștei din orașul de la confluența pîrului Moșna cu riul Tîrnava Mare.

Această aniversare a făcut ca sîrbătoarea luminii să se desfășoare într-un cadru deosebit. Cei 150 de evrei mediașeni au lînut să fie prezenți cu toții la această solemnitate.

Serbarea a fost deschisă de către d. Samoil Elzer, președintele comunității.

Discursul festiv a fost rostit de d. consilier Zoltan Klein.

În încheierea sîrbării, în sala festivă a templului — care a împlinit trei pîtrimi de veac — comunitatea a oferit celor prezenți o masă comună, urmată de o audiență muzicală, cuprînzînd selecțiuni din operele lui Avram Goldaden, părintele teatrului în limba idiș.

Ecouri din presă

În numerele recente ale revistei „Uj Elet” din Budapesta, publicație a comunității evreiești din Republica Populară Ungară, înțîlnim numeroase prezențe din România.

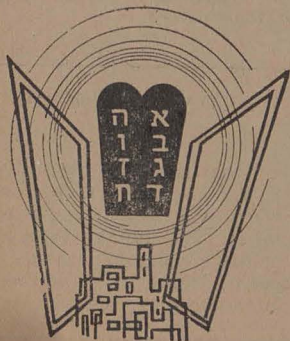
Astfel, numărul din 15 octombrie 1970 recenzează în termeni deosebit de elogiși Liahul Federației comunităților evreiești din R. S. România, evidențînd că acesta descrie — în limbile română și idiș — caracteristicile calendarului evreiesc, originea denumirii, însemnătatea diferitelor evenimente, aniversările și sîrbătorile fiecărei luni. Dar înțîlnim în calendar — notează în continuare articolul — su amintit — principalele rugăciuni și binecuvîntări, însemnătatea Șabatului, zicătoriile înțelepte, aforisme talmudice, orarii aprinderii luminărilor în ajunul fiecărei simbețe, istoricul celor mai vechi temple din România, adresa restaurantelor rituale și ale caselor de odihnă aparținînd Federației comunităților evreiești.

Atenția recenzorului s-a extins și asupra ilustrațiilor din Liah, amintînd că acestea prezintă imaginea templului coral din București și a templului din Iași, imagini de la cîminul de bătrîni, de la festivitățile de Seder, Purim și Hanuca din București și de la concertul religios dirijat de către artistul emerit Haim Schwartzmann.

Un alt articol este dedicat Teatrului evreiesc de stat din București. Revista prezintă cititorilor marile succese ale anilor precedenți: „Jurnalul Anei Frank”, „Dybuk”, precum și ale stagiunilor trecute: „Mazel tov”, „Transfuzia”, „Camuflajul”, Actul de căsătorie.

Al treilea articol al revistei „Uj Elet” citează din necrologul apărut în „Revista culturii mozaic” cu ocazia decesului regretatului dr. Imre Beneschofsk, fost locțiitor de șef-rabin al Republicii Populare Ungare.

Prof. L. DUNAJECZ

Evreii și unirea Principatelor Române

„Stăruințele noastre trebuie să fie comune”.
(„Israelitul Român”, București, 1857)

Unirea Țării Românești cu Moldova reprezintă unul din momentele cruciale, actul politic care stă la baza României moderne. Înfăptuită la 24 ianuarie 1859, Unirea este rezultatul firesc al unui îndelungat proces istoric, care s-a maturizat în condițiile începutului orînduirii capitaliste și ale formării națiunii române.

Ideea unirii a găsit rezonanțe adînci și în conștiințele evreilor din Moldova și Muntenia. Despre acest lucru stau mărturie publicațiile epocii.

Numărul 4 din 8 octombrie 1855 al gazetei „Steaua Dunării”, foaie liberal-democratică editată de Mihail Kogălniceanu, Vasile Mălinescu și Nicolae Ionescu, prezintă un comentariu al redacției asupra atitudinii izraeliților față de obligațiile militare. Materialul scoate în evidență faptul că izraeliții din Țara Românească „în domnia lui Bibescu, au cerut ca o favoare și onoare de a forma o companie în oștea națională”.

La această atitudine patriotică a populației evreiești a contribuit neîndoios și faptul că militanții uniunii s-au pronunțat deschis în favoarea emancipării izraeliților.

Pe această linie democratică se situează articolul publicat în numărul 65 din anul 1856 al gazetei: „Nu credem că atunci numai patria noastră va fi tare și fericită — afirmă redactorii ziarului — cînd lăcătoria ei de toate clasele, de toate religiile, vor ajunge a nu face de cît un trup, de cît un suflet, adevărat naționațional”. Se susține că, încă din 1848, redactorii au fost pentru acordarea de drepturi izraeliților, cerînd, prin art. 27 al „Dorințelor partidei naționale”, emanciparea lor graduală, ca să devină cetățeni folositori statului: „Această opinie nu o avem de astăzi. Încă la 1848, iată ce ziceam în articolul 27 al „Dorințelor partidei naționale”:

27). Emanciparea graduală a Izraeliților Moldoveni. Marelă număr de Izraeliți străini veniți în Moldova, ignoranță adîncă în care această stare se află, cere ca guvernul să se ocupe neadormit cu această chestie importantă pentru țară; trebuie ca, prin măsuri umane și progresive, să se opereze cît mai îngrabă fusia Izraeliților, și prelucrarea lor într-o stare de cetățeni folositori statului”. (Steaua Dunării. Iași. II. (1856) nr. 65 p. 257).

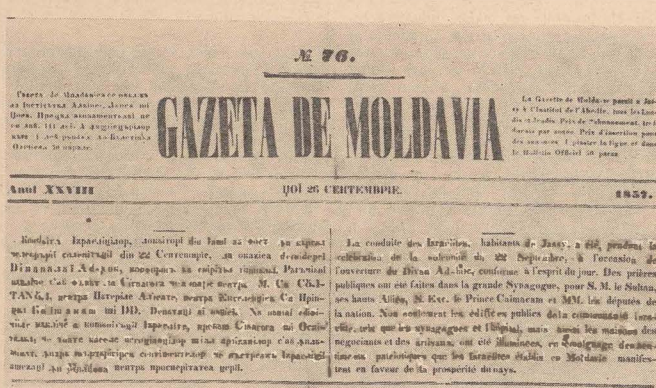
În nr. 65, p. 257—258 și în nr. 68, p. 271 ale aceluiași ziar, s-a pus în discuție situația izraeliților în Moldova, făcîndu-se propuneri concrete pentru acordarea de drepturi egale izraeliților Moldoveni.

Materialul, rămas inedit pînă astăzi, poartă titlul: „Despre iudeii moldoveni” și este prezentat sub forma unei scrisori către redacție:

„Domnilor redactori,

Întru chestiile ce vin în toate zilele asupra viitorii organizații a principatelor se înfățișează și aceea a poziției ce au să ocupe locuitorii iudei. Această chestie s-a tratat pînă acum în parte prin unele scrisori și voi, însă aceasta s-a făcut mai mult dintr-un punct de vedere personal, care nu se potrivește cu intențiile jurnalelor d-văstre. Este știut că d-văstră, cei înții ai ridicat chestiile elibărării țiganilor, a emancipării țeranilor, a egalității armenilor, a înfăptuirii libertății tiparului și a unirii principatelor. D-văstră, dacă am înțeles bine, ați pus de principii tendințelor jurnalelor ce redigați: „Întărirea întru unitate naționalității române prin o libertate cît se poate mare, punerea în activitate a tuturor puterilor aflătoare în principate”. D-văstră voțiți a face din toți lăcătoria principatelor Români liberi, și apoi, din acești diferiți români liberi, a constitui o nație liberă. D-văstră vă veți fi făcut adeseori întrebarea: ore iudeii, cari compun o așa de mare parte a lăcătoria Moldovii, n-are putere și ei contribuie la ajungerea unui scop atât de frumos? Ne vom încerca deci a lămurii dacă, în adevăr, se află o naționalitate iudească, sau numai o comunitate religioasă iudească, și cu chipul acesta se va vedea ceea ce, potrivit cu însuși scopul D-văstră este de așteptat de la iudeii din Moldova”.

Exemplele de patriotism din partea izraeliților care sînt prezentate în acest articol, sînt susținute de ideea că, de la 1790, de cînd li s-a dat libertate în țările civilizate, izraeliții s-au identificat cu națiunile în mijlocul cărora trăiau: „Să privim acum la iudeii din Franța, Anglia, Olanda, Belgia, Nord-America, și la cei din diferitele state ale Germaniei, unde li s-au învocat dreptul deplin de cetățenie, și vom vedea că tot ce este nobil și bun, tot ce se poate contribui la înfrumusețarea adevăratei lor patrii se practică de către iudeii cu același zel ca și de majoritatea celorlalți locuitori din țările acele. Literatură, artele și științele se cultivează de către ei în același grad, și iudeii-soldat, francez ori olandez, își vîrșă sîngele pentru gloria patriei sale cu aceeași bucurie ca ceilalți cetățeni; iară iudeii-vice-președinte al staturilor-Unite din Nord-America au lucrat pentru onora p-

Pagina I-a a revistei „Gazeta de Moldavia” din anul 1857

triei sale cu același patriotism, cu care au lucrat iudeii-lord-majori din Londra pentru onora acestei capitale. În însuși acele state, precum în unele ale Germaniei, în Polonia și Rusia, unde abia s-au făcut numai niște mici începuturi pentru emanciparea politică a iudeilor, se văd la aceștia semne destul de bune de o apropiere, de o așezare mai statornică”.

În ceea ce privește situația evreilor stabiliți în Principatele Române, se remarcă cum aceștia „se silesc pretutindeni a se atașa către patria lor și la instituțiile acesteia”. Articolul cere să li se dea și izraeliților din Moldova drepturi egale politice, culturale etc., exprimîndu-și convingerea că aceștia se vor dovedi buni patrioți: „Dar noi avem exemple, mai pe aproape, care dovedesc cît de mult se atașază iudeii către patria lor, dacă au măcar numai o rază de speranță pentru viitorul lor emancipare”.

În Valahia... cînd, sub domnia principelui Bibescu, trebuia a se înființa un nou batalion de trupe, atunci iudeii s-au oferit de bună voie (subliniat în text) și pe costul lor a echipa, pentru că, după cum au declarat, și ei voiau a contribui la pricina iubitei lor patrii.

Astfel, deci, vedem noi pe iudeii cum se silesc pretutindeni a se atașa către patria lor și la instituțiile acesteia, cum caută prin emanciparea legislativă a deveni adevărați cetățeni... se silesc a se transforma în membre senatoase ale unui stat”.

În primele luni ale anului 1857, lupta pentru unire în principate intra într-o nouă fază, intensificîndu-se în amîndouă țările. Pretutindeni, în orașe și sate, mișcarea pentru unire își dezvăluia țaria și masele o susțineau fâșii.

Este semnificativ faptul că, în această perioadă, în ziarul „Israelitul Român” din anul 1857 — primul ziar scos de evrei în limba română — a apărut articolul „Fraților noștri Izraeliți din Moldova”, semnat de Aaron Așer și I. L. Vainberg, în care se sugerează evreilor să lupte pentru unirea Principatelor Române.

„Tot ce zicem, scriem și cerem noi, fraților, n-o facem numai pentru noi, ci și pentru voi: căci dacă toți fiii lui Israel sîntu legați între dinșii prin aceleași dureri, prin aceleași speranțe, și dacă același viitor li așteaptă pe toți, cîtu de multu trebuie să fie ei, cîndu locuiescu aceiași țară: apoi aici Milcovulu, mai multu unește, de cît desparte aceste două Surori-Principate. De aceia dară, stăruințele noastre trebuie să fie comune”.

Redactorii ziarului din București, subliniază că Moldova a fost totdeauna ospitalieră față de izraeliți și le cere să răspundă cu sentimente bune la această ospitalitate: „Această țară totdeauna a fost tolerantă; prin urmare sîntem datoria s-o iubim. Sîntem datoria încă să-i urăm a deveni din zi în zi mai puternică și mai fericită, și lucrînd pentru devenirea ei astfel, să lucrăm tot de odată și pentru noi înșine”. Cititorii ziarului sînt îndemnați, în spiritul ideilor progresiste ale epocii „a ne

strădui să aducem serviciu țării, a ne atașa de profesiunile folositoare și a ne adevărată producătoare”. (Israelitul Român. București, I. (1857) nr. 4 din 12/24 aprilie, p. 1.).

La 9/21 mai 1857, în ziarul „Israelitul Român” a fost publicat articolul lui L. Leon „Coreligionarilor noștri din Moldo-România”. După o scurtă prezentare a autorului, făcută de redacție, în care se menționează că L. Leon era „un savant izraelit din Ungaria”, sînt expuse cîteva din concepțiile politice ale epocii: „Viitorul nostru politic se va hotărî curînd. Toate vă prevestesc o deslegare favorabilă dorințelor noastre”. Adresîndu-se coreligionarilor din Moldo-România, autorul subliniază că pînă atunci, „mulți notabili au manifestat în această țară și capul statului cel dinții, simpatia lor pentru cauza noastră”. De aceea, el arată izraeliților din Principate că locul lor este „între aceia care se luptă pentru ideile de progres, de îmbunătățire socială, de dreptate și de umanitate”. (Israelitul Român București, I. (1857), nr. 8 din 9/21 mai, p. 1—2).

Un moment esențial în cadrul general al evenimentelor premergătoare Unirii Principatelor l-a reprezentat constituirea Adunărilor ad-hoc. Aceștia și-au început lucrările în septembrie 1857, la Iași și la București. Dezbaterile au prilejuit o manifestare puternică a coeziunii și a forței mișcării uniuniste, o impresiionantă demonstrație a voinței poporului român de a-și făuri statul său național. În cuvinte memorabile, Mihail Kogălniceanu arăta că „dorința cea mai mare, cea mai generală, aceea hrînită de toate generațiile trecute, aceea care este sufletul generației actuale, aceea care împlinătă va face fericirea generațiilor viitoare, este Unirea Principatelor într-un singur stat, o unire care este firească, legiuită și neapărată”.

Într-o atmosferă de mare avînt patriotic, Adunările Ad-hoc au adoptat, în luna octombrie 1857, rezoluții în esență asemănătoare, care cereau cu hotărîre Unirea Principatelor într-un singur stat cu numele de România, respectarea drepturilor, a autonomiei și a neutralității acestui stat și a Adunare Obștească care să reprezinte „toate interesele nației”. (Miron Constantinescu, Constantin Daicovici, Ștefan Pascu. Istoria României, Compendiu. București 1970).

Deosebit de interesant ni se pare faptul că principalele ziare ale epocii „Gazeta de Moldavia”, „Gazeta Transilvaniei” și „Telegraful Român” au reproduș în paginile lor știri și comentarii cu privire la manifestările izraeliților din Iași, cu ocazia deschiderii Divanului ad-hoc. Se vestește că, la 2 septembrie, izraeliții din Iași au sărbătorit solemn deschiderea Divanului ad-hoc. Totodată, se observă că atitudinea comunității izraelite a fost loială și „conformă cu spiritul timpului”, se arată că se ofițase o slujbă la Sinagoga mare și că izraeliții își iluminaseră în mod sărbătoresc casele și prăvăliile.

Cităm din ziarul „Telegraful Român”. Sibiu, V. (1857), nr. 81 din 12 octombrie, p. 324: „Iași. Conduita izraeliților, locuitori din Iași au fost în cursul celebrării solemnității din 22 septembrie, la ocazia deschiderii Divanului ad-hoc, conformă cu spiritul timpului. Rugăciuni publice s-au făcut la Sinagoga cea mare... Nu numai edificiile publice ale comunității izraelite, precum Sinagoga și Ospitalul, ci toate casele negocianților și ale partizanilor s-au iluminat, întru mărturisirea sentimentelor ce păstrează izraeliții așezați în Moldova pentru prosperitatea țării”.

Punînd bazele României moderne, actul de la 24 ianuarie 1859 a deschis o nouă epocă în dezvoltarea istorică a poporului român. Este demnă, deci, de semnalat participarea evreilor din Principatele Române la aceste evenimente, ca partizani ai Unirii și ai progresului țării.

Înțeleptul hahambașa Haim Faladji

Cercetătorii istoriei obștei evreilor din Turcia sînt de părere că începuturile ei se trag din perioada de după distrugerea celui de-al doilea Templu. În evul mediu, la Ismir exista o obște bine organizată, care a știut să-și impună autoritatea. Se respectau cu strictețe obiceiurile strămoșesti, existau instanțe judecătorești religioase. Ulterior, datorită prigoanelor religioase, comunitatea de aici a început să se destrame.

Reorganizarea obștei a avut loc în anul cînd în fruntea ei a fost numit Itzhak Ben Meir Helevy. Au început să vie aici evrei din Constantinopol, Salonic și din alte orașe. Evreii originari din diferite regiuni și-au ridicat sinagogi ce reflectau stilul și tradiția locului de origină. Cu timpul au fost numiți doi rabini: Iosef Iscapha din Salonic și Azaria Ashkenazi care nu s-au înțeles între ei, din care cauza obștea s-a împărțit în două tabere. După moartea lui Azaria Ashkenazi, cele două taberele s-au unificat și au format o singură obște, puternică și bine încheată. În scurt timp ea devenise vestită prin instituțiile și școlile ei religioase, prin rabini și medici ei. E epoca de aur a comunității din Ismir, despre care Itzhak Modigliani din Salonic spunea: „E o comunitate, sfință și curată, toate acțiunile ei se fac cu dreptate și pioșenie, după statul celor înțelepți”.

Dar în 1626 s-a născut în Ismir Sabetai Zwi, cel care avea să devie „falsul Mesia” și care a exercitat o influență nefastă asupra vieții evreiești. Influența lui printre evreii din Ismir a fost foarte mare și a dus obștea de aici la pierzanie.

După moartea lui Sabetai Zwi, cînd spiritele s-au potolit obștea din Ismir s-a reîncut. A apărut o pleiadă întreagă de rabini, renumiți autori de tratate și conducători de ieșivot. Printre ei se numără: Rabi Haim Benvenisti, autorul unui comentariu la „Șulhan Aruch”, Eliahu Hakohen, autorul unui tratat de morală, Iacov Ben Naum, autorul cărții „Sinagogi”, Iosef Hazan, Haim David Abulalia, Itzhak Navaro și mulți alții. Dar cel mai renumit a fost, fără îndoială, rabi Haim Faladji, autor a peste o sută de cărți, dintre care 72 au văzut lumina tiparului. Și în zilele noastre evreii își amintesc cu venerație despre acest rabin.

Rabi Haim Faladji (Hababif) s-a născut în anul 1788 și a murit în anul 1868. Se trăgea dintr-o familie de mari învățați. Părinții lui și-au dat toată silința să-i dea o educație religioasă dintre cele mai alese. A învățat la marea ieșiva „Beth Iacov”, fiind discipolul lui Itzhak Cetanio (autorul unei cărți despre Ramban) și a lui Iosef Hazan, bunicul său, și care tusese șef rabinul obștei.

Pînă la vîrsta de 20 de ani, Haim Faladji nu s-a ocupat decît de studiul cărților sfinte. Dar nu și-a întrerupt studiile aprofundate nici mai tîrziu, cînd a început să se ocupe cu probleme de interes obștei.

Cînd Hababif a împlinit 25 de ani, i s-a acordat în mod solemn, în fața întregii obștei adunate la sinagogă, titlul de „Înțelept desăvîrșit”. Atîta timp cît a trăit tatăl său, Haim Faladji a refuzat să primească orice funcție obștească. De abia după moartea tatălui său, cînd avea vîrsta de 40 de ani, a fost numit Daien, judecător religios și conducător al ieșivei „Beth Iacov”. De atunci începe activitatea lui fructuoasă în sinul obștei. A ridicat un spital evreiesc, a întărit instituțiile de învățatură, a judecat litigii. Casa lui era deschisă pentru cei nevoiași.

În anul 1866, Hababif a ajuns la rangul cel mai înalt: a fost numit șef rabin al obștei din Ismir.

Autoritățile l-au recunoscut ca reprezentant al evreimii din Turcia și i-au acordat titlul de Hahambașa.

Era un om plăcut la înfățișare, vesel, modest. Se purta înimos cu semenii săi. Mulți i se adresa fie oral, fie scris, cu diferite probleme, cerîndu-i sfaturi, îndrumări. Veneau la el după sfat și mulți neevrei. Pe toți Hababif îi primea cu inimă deschisă. Un singur lucru îi ruga pe toți: să nu i se adreseze cu diferite titluri, ci numai cu unul singur, „Șef rabin”, iar după moartea sa să nu i se dea nici un titlu, „că nu există mîrire în ziua morții”.

Avea un mare talent la scris și și-a așternut gîndurile în multe cărți, din care 72 au văzut lumina tiparului. Modest cum era, spunea că scrie pentru sine și nu pentru tipar. Prietenii l-au convins însă să-și dea manuscrisele la tipar.

În anul 1841 a izbucnit un mare incendiu în Ismir și au ars 54 din manuscrisele lui Hababif.

Înzestrat cu o memorie ieșită din comun, a început să reconstituie din memorie cărțile arse. Ele tratează probleme religioase, retorice, legende și rugăciuni, comentarii talmudice și biblice, precum și probleme de morală.

Nedispuînd de mijloace materiale Hababif era sprijinit pentru tipărirea cărților de diferiți filantropi. La scurt timp după marele incendiu din Ismir a venit în acest oraș un mare filantrop din București, Eliezer Hilel. Acesta a fost adînc impresionat de puternica

IRINA HEINIC

(Continuare în pag. a VI-a)

Trupul și sufletul în tradiția iudaică

În tradiția iudaică, dominată de criteriul unității, trupul și sufletul nu sînt separate niciodată. După cum nici rațiunea de inimă.

Un pasaj cunoscut din Talmud (tratatul Șanhedrin) relatează o discuție a lui Antoninos cu un rabin, arătând că poziția tradiției iudaice în problema raporturilor dintre suflet și trup. „Care din două este întinat? Trupul și sufletul se eschivează de la judecată aruncînd vina unui asupra altuia. Cum este posibil acest lucru? Trupul spune: Sufletul este vinovat, căci din ziua în care s-a despărțit de mine, iată-mă zăcînd ca o piatră mută într-un mormînt. Dar sufletul spune: Trupul este vinovat, căci din ziua în care m-am despărțit de el, iată-mă zburînd prin aer ca o pasăre”. Rabinul adaugă: „Îți voi da un exemplu ca să-ți arăt cum cu se aduce asta. Un rege avea o grădină în care cultiva fructe alese; pentru vegherea lor puse doi paznici, unul șchiop, celălalt orb. Șchiopul spuse orbului: „Lasă-mă să mă urc pe spinarea ta, vom luat trifurda-le și le vom minca”. Făcîndu-i întotdeauna, dar proprietarul grădinii, cînd veni, le spuse: „Unde sînt frumoasele mele fructe”? Șchiopul spuse: „Oare am picioare, ca să fi putut ajunge la ele?” Iar orbul: „Oare am ochi ca să le fi văzut?” Ce făcu atunci regele? L-a urcat pe șchiop pe spinarea orbului și i-a judecat ca și cum ar fi fost un singur om. Astfel și Domnul introduce sufletul în trup și îi judecă pe unul și pe celălalt ca și cum ar fi un singur. Căci este scris: „Chema-va cerul de sus și pămîntul ca să judece poporul său” (Psalmii L, 4). Chema-va cerul de sus, adică sufletul și pămîntul, adică trupul”.

Vedem, deci, că sufletul și trupul alcătuiesc un singur tot în tradiția iudaică, dar amîndouă, în unitatea pe care o formează, sînt supuse unei realități mai înalte: *Tedek*, legea dreptății-carității care inspiră și dă valoare faptelor.

RAȚIUNEA ȘI INIMA

Rațiunea și inima sînt două funcții necesare, care nu pot fi despărțite una de alta. În tradiția iudaică nu se poate acorda uneia preponderență exclusivă în dauna celeilalte. Ideea de indiferență, de îndepărtare de patimile care emană din trup, motiv pentru înțelepți a se detașa de viață, este cu totul străină tradiției iudaice. Savantul evreu este total diferit de sophos-ul grec, după cum profetul iudeu e total diferit de filozoful greco-roman.

Concepția iudaică a Habad-ului pe care o găsim la sfîrșitul cărții Exodul (XXXV, 31) și care a fost readusă la viață de către hasidismul din Europa răsăriteană cuprinde contopirea înțelepciunii (hochma), a rațiunii (bina), a cunoașterii și a inspirației divine (daat). Acești factori diverși cuprind înșurări afective și intelectuale, toate fiind necesare pentru construirea arcei și a obiectelor de cult și pentru a le decora. Personalitatea, arta, tehnica sînt contopite aici într-o singură unitate.

Profetul (a cărui activitate este departe de a fi — așa cum se crede adesea — o activitate istorică determinată, ulterioară Torei, căci profetia întovărășește toate perioadele iudaismului de la Abraham, patriarhi Moșe, Șmuel, regele David și profetii propriu ziși, pînă la epoca modernă) profetul este în aceeași măsură om de inimă și intelectual, om de acțiune și om de idei. La fel, caracterul iocău în rol tot atât de mare ca și gîndirea. Limba ebraică face dese ori apel la noțiunea de „inimă”: a-și pune inima exprimă concep-tul de atenție, a vorbi inimii înseamnă meditație interioară.

Iată, după textul biblic, în ce termeni se adresează D-zeu lui Moșe cu privire la mesagerii care trebuiau să brodeze veștimintele Marelui preot Aron (Exodul XXVIII, 3): „Și tu să vorbești cu toți cei ce au inimă înțeleaptă, pe care eu i-am umplut cu duhul înțelepciunii, ca să-i facă lui Aron veștiminte pentru ziua sfîrșirii lui, cînd va fi să-mi slujească mie ca preot”.

În legătură cu aceasta, Rași definește înțelepciunea (hochma) ca fiind ceea ce omul este capabil să învețe din învățătura altuia; inteligența (tevuna) ceea ce înțelege singur din conținutul învățăturii altuia; cunoașterea (daat), duhul sfînt (Exodul XXXI, 3). În acest context, țeserea veștimintelor de preot e în-călată prin termenul „maasehosev”, adică realizarea practică a unui gînd”. Din acest exemplu reiese pînă la ce punct operația gîndirii și cea tehnică sînt considerate de tradiția iudaică ca indisolubil legate.

Trebuie totuși remarcat că de-a lungul istoriei au existat tentative de compromis între concepția sintetică iudaică, așa cum a fost scrisă și teoria elenistică a predominării rațiunii și inteligenței. Se pare că pe această cale a pornit Maimonide atunci cînd a introdus vocabularul aristotelic în tradiția iudaică. El dezvoltă, mai cu seamă, o teorie conform căreia tot ce este legat de trup pier-de dată cu el, pe cînd ceea ce e spiritual și abstract dăinuie veșnic. Mai aproape de noi, Ișad Haam s-a inspirat din această tradiție a preeminenței rațiunii. Maimonide crede într-adevăr că inteligența primită de fiecare om la naștere, odată cu trupul, este sortită să piară

odată cu el, în timp ce *sekhel nikne*, achizițiile intelectuale din cursul vieții, dăinuie și după moarte. În asta ar consta superioritatea omului asupra animalului. În aceeași ordine de idei, Maimonide consideră patimile drept manifestări exclusiv trușesti și, după el, idealul înțeleptului este moderația. Această concepție a „căii de mijloc” a fost în deosebi dezvoltată în lucrarea scrisă de Maimonide ca introducere la *Mișna Abot* și care este cunoscută sub numele de „opt capitole”. În acest spirit interpretează Maimonide episodul apelor din Meriba care, potrivit textului biblic, l-a împiedicat pe Moșe să pătrundă pe pămîntul făgăduinței. După părerea lui, pedepsa se datorează faptului că Moșe, cuprins de minie a strigat iudeilor: „ascultați-mă, rebelilor!”.

Această interpretare nu pare a se potrivi cu împrejurările în care s-a produs evenimentul, așa cum îl prezintă Biblia. Ea nu se potrivește nici cu contextul general al tradiției iudaice. Într-adevăr trebuie să admitem că Moșe s-a înfuriat adesea; exemplele nu lipsesc. Așa s-a întimplat cînd, văzînd pe un egiptean maltratînd pe un iudeu, l-a ucis pe egiptean; așa s-a întimplat cînd, la vederea vitelului de aur, cuprins de minie, a spart din proprie inițiativă Tablele legii, scrise de mina lui D-zeu. Or, D-zeu nu l-a reproșat niciodată aceste izbucniri de minie și trebuie să admitem că nu pasiunea indignării este considerată păcat, ci nedreptatea și trufia.

Tocmai acest păcat al trufiei i s-a reproșat lui Moșe și lui Aron în întimplarea cu apele din Meriba. Istovit de plîngerile poporului care cerea apă, Moșe trebuia să vorbească stîncii în așa fel încît poporul să vadă clar că apa îi va fi dată prin intervenția lui D-zeu. În loc să procedeze astfel, el a izbit stîncă cu toiagul, riscînd astfel ca poporul să creadă că prin acțiunea sa, a lui Moșe, va avea apă. Această greșală i-a fost reproșată și nu faptul de a fi lovit cu minie stîncă. Această reiesă clar din versetul (Deuteronom XXII, 51—52): „...și nu mi-ai dat cîntecul cuvenit sfinției mele în mijlocul fiilor lui Israel”. Această greșală, astfel definită, pune în discuție principiul fundamental al monoteismului iudaic, în virtutea căruia nici un om nu poate fi egal lui D-zeu și nici nu poate fi divinizat.

Acest exemplu arată cu prisosință în ce măsură interpretarea lui Maimonide a acestui fapt porcede de la o mentalitate străină tradiției iudaice.

RESPECTUL FAȚĂ DE CORPUL OMENESC

Una din principalele caracteristici ale civilizației iudaice constă în faptul că respectul față de corp este asociat cu respectul față de suflet. Solicitudinea față de sănătatea corporală și pentru apărarea vieții pînă la limitele ei extreme este atât de mare, încît igiena și morala formează un singur tot. Acesta este, fără îndoială, unul din atributele cele mai frapante ale exigenței de unitate care domină întreaga civilizație iudaică; o unitate formată din sinteza exhaustivă a tuturor factorilor ad-văruului. Acesta e motivul pentru care în textele ebraice toate problemele trușesti, pînă la amănuntele în aparență cele mai neînsemnate privind viața trușească sînt expuse în cadrul unor studii din cele mai elevate. În acest fel, problemele trușesti sînt înălțate și spiritualizate și cînd de pildă textul descrie semnele pubiene sau axilare ale pubertății, stilul păstrează întotdeauna o decență absolută. Totuși, nici un amănunt al studiului omului nu lipsește și aceasta dă textului o valoare științifică.

Respectul față de corpul omenesc, atât de mare în timpul vieții, se extinde și asupra rămășițelor pămîntești ale omului.

HENRI BARUK

Un rabin martir: Leo Baeck

— „Urmați-ne!”

Dar Leo Baeck spuse zbirilor Gestapo-ului, care la începutul anului 1943 veniseră să-l aresteze la domiciliul său din Berlin: „Așteptați!”. Și atât de mare era hotărîrea acestui om și atât de impresionantă demnitatea sa, încît îl lăsă pe rabinul Leo Baeck să scrie două scrisori. Anoi se declară gata să-și urmeze călii.

Prima dintre scrisori era adresată fiicei sale. Ea urma să-i parvie la Londra pe căi ocolite. Era o scrisoare de adio; Leo Baeck urma să fie deportat și nu spera că o să scape cu viață. Cea de a doua era un cec, pentru ca să plece cu conștiința liniștită în lagărele de concentrare germane, Leo Baeck achita ultimele facturi trimise de serviciul de gaz și electricitate al celui de al treilea Reich...

Această imagine caracterizează simțul profund de demnitate și cinste al lui Leo Baeck. Atitudinea sa era expresia unei personalități exemplare cu totul în slujba cinstei, demnității și simțului de responsabilitate. Aceste calități rabinul Baeck le-a cultivat cu grijă minuoasă toată viața.

În acest articol nu ne vom referi nici la știința rabinului Baeck, nici la elocvența sa celebră, care a făcut din acest fiu de rabin, născut în Polonia, un dascăl respectat în institutele de învățămînt iudaic. Nu ne vom ocupa nici de felul în care Baeck a interpretat tradițiile halahică, care l-a plasat în fruntea iudaismului liberal german. Ceea ce vrem să arătăm este forța caracterului său, respectul de care a fost înconjurat în momentele cele mai lipsite de umanitate ale epocii noastre, precum și luciditatea care a făcut din rabinul Leo Baeck una din puținele persoane care a cutez să țină piept autorităților naziste pînă în anul 1943, în această Germania pe care a refuzat s-o părăsească, căci sentimentul datoriei îl reținea. Și pentru că organizațiile evreiești și-au cită grije le acordă, l-au numit în posturi de cea mai înaltă răspundere...

Leo Baeck, spirit liberal și sincer, admitea principiul atît de scump iudaismului că oamenii sînt liberi să gîndească cum le place și dacă era dușmanul spiritului mic (burghez) (el disprețuia „pe filistin, acest om fără viitor... pe parvenit, acest om fără trecut”) era îndrăgostit de libertatea care permitea și diversitatea de opinii. Încă de la începutul perioadei naziste, s-a opus curentului totalitar înfrunghiat de acesta și cu toată forța credinței sale a refuzat să tolereze barbaria proslăvită fără rușine.

În martie 1933, rabinul Baeck a reunit pe reprezentanții tuturor comunităților evreiești din Germania cărora le împărtășea convingerea că Hitler va deține probabil puterea mai mulți ani. El a arătat că o renaștere religioasă și spirituală ar permite evreilor germani să stăvilească furtuna care îi amenința. În vara anului 1935, a publicat un text care urma să fie citit de „Șabat Nahmi” a doua zi de Tisa Beav. Era cu puțin înainte de promulgarea legilor rasiale. În acest text, întrutotul memorabil se spune între altele: „De unde ne poate veni consolare în aceste zile în care trebuie să străbatem o mare de jîgniri? Ea ne vine din răspunsul pe care ni-l dau credința, onoarea și copiii noștri. Pentru defăimătorilor noi le opunem valorile religiei noastre și tuturor mișcărilor dorința noastră permanentă de a urma calea pe care ne-o indică iudaismul și dorința de a urma preceptele noastre. Adevărata cînstire e aceea pe care fiecare și-o acordă singur printr-o viață sobră și fără pată, modestă și dreaptă, printr-o viață marcată de cea discreție care este semnul unei forțe interioare. Cînstirea noastră este cînstirea lui D-zeu, care însoțește viața subștă... Nu vă lăsați abătuiți și înscrîși, aveți încredere în Acela căruia îi aparține timpul”.

Înțeleptul hahambașa Haim Faladji

(Urmare din pag. a V-a)

personalitate a lui rabi Haim Faladji și de atunci s-a legat între amîndoi o strînsă prietenie. De atunci Eliezer Hilel l-a sprijinit pe Habbab și-și tipărească cărțile.

Cînd Habbab a împlinit 70 de ani a fost sărbătorit cu mare fast. Cu această ocazie a editat cartea „Vocea vieții” care cuprinde o serie de rugăciuni pe care evreii trebuie să le spună începînd de la această vîrstă.

Moartea înțeleptului rabin Haim Faladji a fost resimțită ca o tragedie personală de către fiecare membru în parte și de obștea din Ismir în totalitatea ei. În ziua înmormîntării, orice activitate a fost practic întreruptă în oraș. Procesiunea funebă, la care au luat parte mii și mii de oameni — evrei și ne-evrei — a ținut pînă noaptea tîrziu...

În fața cosciugului mergeau oamenii care ținau în mină cărțile lui Habbab, urmați de alții care ținau luminări aprinse.

Postul de rabin al comunității din Ismir l-a ocupat apoi fiul lui Habbab, rabi Avram Faladji, și el mare învățat și autor de cărți.

În această perioadă mai mult decît oricînd Leo Baeck se străduia a forma oameni curajoși, asupra cărora injuriile lui nu aibă nici un efect și care mindri de iudaismul lor, să accepte martiriul la nevoie, asemenea generațiilor anterioare.

În felul acesta înțelegea el să țină piept Gestapoului, care l-a înțeles de altfel intenția. De 5 ori l-au arestat pe Baeck înainte de a-l deporta definitiv. Nici amenințările, care în cele din urmă l-au dus în lagărul de concentrare de la Theresienstadt, nici insistențele prietenilor săi care îl implorau să fugă, nu l-au putut împiedica să-și ducă misiunea pînă la limita ei extremă. Pentru a reda fraților săi curajul și demnitatea, de care aveau nevoie mai mult decît ori cînd, a făcut eforturi neepuizabile pentru a menține ciclul de conferințe la Institutul superior de științe iudaice pe care-l însoțise și continuă să pregătească ultimele capitole ale cărții sale: „Istoria și știința iudaismului”, care pînă la urmă a fost confiscată de naziști și arsă, cu excepția cîtorva exemplare.

Meditația și studiul l-au pregătit pe Leo Baeck să înfrunte cu bărbăție destinul. Pare ciudat că acest om, care aparținea unei generații a cărei tinerețe fusese liniștită și calmă, a putut scrie cu toată seninătatea:

„Nu te sacrifică decît pentru un adevăr care vrea să fie altul decît istoria ca atare. Credința în D-zeu dă istoriei iudaismului sensul său istoric... Consecința (mărturiea noastră) este martiriul. Este una din mirările iudaismului de a fi creat ideea și exigența martiriului, iudaismul n-a cunoscut epoci fără martiri, aceste fericite epoci nenorocite...”

„Înainte de martiriu, scrie mai departe Baeck, înainte de martiriu prin moarte, este martiriu în viață, înainte de curajul de a muri, e curajul de a trăi care adesea e mult mai greu de realizat. Iată de ce, a fi opri-mat și hăituit pentru adevăr a devenit o datorie de onoare, un eroism incomparabil al conștiinței...”

În această stare de spirit a ajuns rabinul Baeck în 1943 în lagărul de la Theresienstadt. El a relatat mai tîrziu despre muncile umili-toare la care a fost supus. Împreună cu un profesor universitar olandez a fost înălțat la o căruță și doi cai umani descărcau gu-noaiele discutînd despre filozofie...

Theresienstadt era unul din lagărele de concentrare unde deținuții trăiau mai puțin rău decît la Auschwitz sau Buchenwald. Pentru a întîrîne moralul deținuților rabinul Baeck a ținut în secret conferințe despre diferite curente iudaice, despre marile figuri ale iudaismului. Pentru acești oameni care simțeau suflul morții asupra lor și cărora le aducea consolare oferindu-le imaginea luminoasă a unei lumi mai bune, rabinul Baeck a însemnat reprezentantul umanității și culturii.

În felul acesta a sprijinit și a redat curajul celor care disperaseră. În același fel s-a adre-sat și cu deținuților neevrei, care i se adre-sau cu încredere.

De fiecare dată cînd Baeck găsea o bucată de hîrtie continua să elaboreze primul volum al cărții sale „Acest popor”.

În lucrarea sa „Theresienstadt, aspectul unei vieți de concentrare”, H. G. Adler a relatat aspectele îngrozitoare ale vieții în lagărele inter-naționale desumanizate. El are numai cuvînte elogiatoare pentru Leo Baeck.

Baek, scrie el, se bucura de stima generală. Niciodată nu s-a sustras vieții de lagăr, dar în apropierea sa lagărul părea că nu mai există. Tot ceea ce era închis acolo, toată mîndria pe care o conținea nu putea să în-tineze pe acest om. Baek știa să-și impună demnitatea vieții și aceasta îi dădea o aură de venerabilitate, căci împrejurul lui se ră-pindea pacea. Știa să fie foarte blind, dar nu se limita numai la asta, știa să se arate mi-nos și energic.

Baek a trăit clipa fericită a eliberării. Se pare că scăparea sa se datorase unei con-fuzii. Într-adevăr Berlinul fusese anunțat că un rabin Baek murise la Theresienstadt. Acest lucru se întîmplase într-adevăr, dar era vorba de un anonim, originar din Moravia, drept care Eichman, care controla personal listele deținuților de la Theresienstadt, ștersese definitiv pe Leo Baek de pe listele celor ce urmau să fie omorîți. Odată eliberat Baek îl preveni pe tovarășii săi împotriva ideii de răzburare. Se întoarse în Germania unde țină să mulțumească tuturor acelor care în zilele de nenorocire au dovedit sentimente de umanitate față de el, și care îl încurajaseră.

Robert Raphael Geis, care a scris biografia lui Leo Baek, spune în concluzie:

Astfel se poate spune că în persoana sa Leo Baek a reușit o victorie asupra lui Hitler, că l-a învins. Ce puțini sînt acei care au supraviețuit și pot astăzi să spună acest lucru despre ei. El a realizat ceea ce consi-dera a fi sensul ultim al iudaismului: din dragoste față de oameni să trăiască în aceas-tă lume, din dragoste față de oameni să pro-testeze împotriva nedreptății. Să fie gata la orice și să rămînă conștient că viața e limi-tată. Leo Baek a știut să realizeze acest lucru într-o epocă atît de întunecată și astfel să meargă pe calea cea dreaptă

30 de ani de la rebeliunea legionară din 1941

Ziua care a fost noapte

De ce a fost, încă de la început, fascismul urit de toți și condamnat iremediabil pieirii? Pentru că a răsturnat ordinea firească a lucrurilor.

Omul a fost făcut să trăiască și să se înmulțească. Fascismul a hărăzit omului o singură logodnică — moartea, un singur rost — acela de a umple gropile comune.

Omul a fost creat pentru bucuriile vieții — lumina proaspătă a zilei, bolta catifelată, cu fînte de argint, a nopții. Fascismul a întunecat zilele cu fumul incendiilor, a învăpăiat noaptea cu ruguri pe care au ars cărți, orașe, oameni... Te poți însă ridica împotriva ordinii stabilite de geneză, fără a-ți primi pedeapsa?

E mult de cînd zilele au devenit iarăși zite, de cînd nopțile se numesc din nou nopți. Dar undeva, în adîncul conștiinței, un atom mai face din cînd în cînd explozie. Memoria trăiește din ochii tatălui care a văzut cum îi sînt împușcați copiii, din fețele pruncilor care n-au apucat să se teamă de moarte, din zidurile arse ale caselor, în care cuptoarele n-au mai copt pîine, ci ură adîncă.

Poate că decalogul ar trebui completat. A unsprezecea poruncă: Să nu uiți!...

„Să nu uiți acea zi de marți. Calendarul arată 1941. Ianuarie. 21. Ziua? Noaptea...”

Istoria va consemna episodul sub numele de rebeliune. Un capitol meschin al luptei josnice pentru putere. Un olîter german e ucis — o moarte banală de chelîșii sau de cartofor. Generalul Ion Antonescu, consideră că e cazul să folosească pretextul pentru a da „peste mîna” legionarilor. O cerată de familie. Dar zorile se vor umple de fum. Străzile de sînge. Gropile de cadavre.

Încă înainte cu o zi, postul de radio București transmitea obișnuită și stupidă reclama a unui săpun: „O mîna spală pe alta; dar amîndouă...”

Cine ar li bănuî că peste numai cîteva ore, mîini care s-au spălat una pe cealaltă cu sînge se vor uni pentru înfăptuirea unui scop comun: pogromul!

Se împlinesc 30 de ani de atunci. Dar cei vîrstnici se înfioară și azi trecînd pe lîngă curțile din fundul cărora au fost scoși în stradă evrei bătrîni; prin dreptul sediilor legionare, din care răzbatău țipetele celor torturați; prin fața magazinelor devastate, cu vitrinele sparte, cu mărfurile furate...

Cînd viața s-a întors la rosturile ei firești, de sub durerile înăbușite a putut ieși la iveală adevărata față a grozăviilor.

Dimineața ceoasă de 21 ianuarie 1941 a început cu întimplări care puteau să pară nevinovate, parodiate parcă după soldatul Szwajk. Un grup de tineri evrei a fost închis într-o casă. Băieții și fetele au fost siliți să înghită fiecare cîte o doză masivă de purgativ.

Nu mai că sarea amară fusese amestecată cu oieli.

Nu mai că sarea amară fusese amestecată cu petrol.

Nu mai că sarea amară fusese amestecată cu benzină.

Apoi, băieții și fetele au fost înghesuîți într-o pivniță. Nimeni nu putea ieși. Și toți au fost nevoiți să înoate în propria lor murdărie.

Dar murdăria cea mai mare era nu în pivniță, ci undeva în afara acesteia.

Birourile unor comisariate de poliție s-au transformat în camere de tortură. Părinții erau înținși pe mesele de tortură alături de copii lor; tații erau siliți să pună în mîna fiilor pistoalele cu care aceștia urmau să se sinucidă...

Nimeni dintre noi nu trăiește cu iluzia vieții veșnice. Dar mai tare decît frica de moarte, e teama că moartea — o dată ce-și face simțită suflarea — să ne refuze.

Atunci, la 21 ianuarie 1941 — moartea răpunea pe neașteptate pe cei care n-o doreau; și rînjia refuzîndu-se în fața celor ce o așteptau. De trei ori s-au pîlăcut asasinii că trag într-o pivniță țicșită cu trupuri omeșii. Și de trei ori au tras focuri în aer. De trei ori evreii au fost condamnați să rostească ultima rugămînt întru izbînda legionarilor. Și de trei ori pivnița a devenit — nu mormînt ci, groapă pentru oameni încă vii...

Ce însemna pentru toți, pînă la 21 ianuarie 1941, cuvîntul abator? Un loc în care sîngele era totdeauna cel al vitelor.

Ce a însemnat o bună bucată de vreme după aceea — cuvîntul abator? Un loc în care sîngele de pe lespedze de piatră, de pe pereți, era al oamenilor.

Un căpitan, un procuror, un om — avea să scrie cîteva ani mai tîrziu (într-un articol din 1945 al „Jurnalului de dimineață”) despre lucruri care i-au ars retina: „Trupurile celor uciși la abator au fost atrînte de ceață în cârligele folosite de parlagii... (unii) au fost găsiți cu pîntecele spintecate adînc de către mirșavii asasinii, care folosind un cuțit de măcelărie în acest scop și maeștri în arta de a chinui, au prins intestinele pe care le-au smuls de trupurile victimelor și le-au legat cravată la gîtul celor asasinați”.

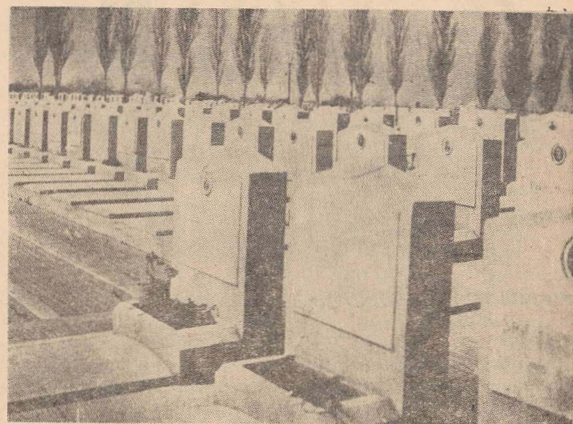
A fost ziua în care închizitorul Torquemada s-a răsucit, de invidie, în mormîntul său acoperit de cinci secole de hulă.

Între un furt și o schingiuire, între un viol și o crimă „băieții” mai găseau timp să se distreze. În plin centrul Bucureștiului, lîngă Templul spaniol a fost adusă o cisternă cu benzină. Zidurile templului au fost improșcate. Apoi i s-a dat loc. O imensă tortă, părea o rugă înălțîndu-se din întuneric către Dumnezeu. În acest timp, legionarii, înălțuți într-un imens cerc, dăneau drăcește în bătaia focului, fredonînd aria „Tineretii legionare”, în timp ce izbeau în furia lor sălbatică, cu tocurile ciubotelor, trei femei despuiate, pentru a le da pradă flăcărilor. Nenorocitele victime, în dureroasa lor disperare, tăiau văduhul cu urlete de sfîșietoare durere” (Din „Jurnalul de dimineață” — 21 ianuarie 1945).

Templul a ars pînă în temelii... Se știe: ușor să transformi pămîntul în iad. E însă greu să faci din toți oamenii diavoli. Sinagoga Mare se pregătea să sărbătorească 100 de ani de la înființare, cînd, fasciștii înarmați au terorizat pe credincioșii veniți la rugăciune, distrugînd ce nu putea fi furat, și furînd ceea ce nu se îndurau să distrugă...

Dar iată că între urlete diavolești, credincioșii au auzit plînsul unui om. Îngrijitorul templului, care se ruga de obicei Dumnezeu-lui creștinilor implora acum salvarea unui iăcaș evreiesc. Și iată că minunea s-a înfăptuit. Lacrimile ei au stins incendiul încă înainte ca el să îi izburcă. Bilanțul trist al crimelor, trebuie să-i adăugăm bilanțul faptelor omeșii. Și de aceea azi, cînd se împlinesc 30 de ani, de cînd neamenii au vrut să incendieze printre altele Sinagoga Mare, nu poți să nu te gîndești la acei vecini ai iăcașului, care dacă nu înțelegeau ce spun evreii în rugăciunile lor, înțelegeau în schimb că

Aleea martirilor din ianuarie 1941 de la cîmîntirul Giurgiului.

O tristă comemorare

81 morminte simple, cenușii, uniforme. 81 de nume. Foști veterani ai primului război mondial, femei, elevi de liceu. Sînt o parte din cele 120 de victime ale zilelor de tristă amintire a deslănțuirii crimelor și fărădelegilor, ale zilelor rebeliunii de acum 30 de ani.

Pe fiecare mormînt al acestui colț al cîmîntirului vechi din șoseaua Giurgiului aceeași inscripție: 21—23 ianuarie 1941. Al Kiduș Hașem.

În al treilea deceniu al secolului nostru fascismul s-a întins ca o răcică pe corpul vechei Europe. Instaurării regimului fascist în Italia, Germania și mai apoi în Spania i-a urmat un val de teroare, discriminări rasiale,

fost lichidate orice drepturi și libertăți democratice. Sub conducerea directă a Gestapo-ului, legionarii au trecut la devastări, incendieri, pogromuri și asasinare. Principalele victime ale barbariei legionare au fost comunistii, antifasciștii consecvenți și mulți, foarte mulți evrei.

Crima și jaful au atins culmea în timpul rebeliunii din 21—24 ianuarie 1941, cînd legionarii, cîntînd pe sprijinul hitlerist, au încercat să acapereze întreaga putere în țară. După cum reiese din documente, din presa vremii și din articole și cărți scrise ulterior, rebeliunea a început printr-o manifestație la București a 3000 legionari, protestînd împotriva înlocuirii de către Antonescu a ministrului de interne și a prefectului poliției capitalei, care erau legionari.

În dimineața zilei de 21 ianuarie, legionarii au refuzat să predea prefectura, iar mai tîrziu 600 huligani în cămăși verzi au atacat clădirea Consiliului de miniștri. În cursul nopții de 21 spre 22 ianuarie a început lupta armată, concomitent cu ocuparea unor instituții și devastarea și prădarea magazinelor. Ferocitatea legionarilor a fost fără margini.

Pe 5 ostași pe care i-au prins, i-au stropit cu gaz, transformîndu-i în torțe vii. Împotriva armatei, care încusese să ia măsuri de restabilire a ordinii, au fost împinse în primele rînduri zeci de femei și copii. Au murit astfel în capitală, în zilele rebeliunii, 370 de persoane. Au fost răniți peste 400. 120 dintre morți erau evrei.

Bestiaitatea legionarilor și-a găsit frîu liber în mijlocul populației evreiești lipsite de apărare, din cartierele Dudești, Văcărești și altele.

Au fost ridicați din case, din stradă, din sinagogi, fără deosebire de sex și vîrstă, copii sub 15 ani și octogenari, tîrși în faimoasele case verzi și alte sedii legionare, unde au fost bătuți, schingiuiți, desfigurați. Cei care au rezistat acestor torturi au fost încărcăți în camioane și duși în pădurea Jilava, la abatorul comunal, pe malurile Sabarului unde au fost împușcați. Răniții care au reușit să se tirască de pe locul suplicului, au fost readuși și lichidați alături de frații lor.

A urmat apoi dezbrăcarea cadavrelor, smulgerea dinților de aur, bățocirea corpurilor lor.

Concomitent cu maltrătarile și omorurile, bande de legionari au devastat, dărîmat, jefuit și incendiat temple și sinagogi, ca templul spaniol din strada Negru Vodă, templul Podul Mogoșoaia, templul coral, templul Fraterna, Sinagoga mare, cea din calea Moșilor și altele.

Au fost devastate sute de locuințe și prăvălii evreiești. După cum reiese dintr-un articol publicat la 2 februarie 1941 în ziarul „Timpul”, autoritățile antonesciene au găsit numai la București 14 căpetenii legionare și în sediile verzi peste 120 de autocamioane de mărfuri jefuite. Restul a dispărut la cele cîteva mii de legionari arestați după rebeliune și iertați repede de către Antonescu.

Prefigurînd martiriul care urma să mai vină, cei 120 de morți care zac în cîmînterile evreiești din București au căzut ca victime neputincioase de a se apăra împotriva bestialității deslănțuite.

Lupta împotriva dictaturii militare fasciste continua să ia proporții mai ales după înfăptuirea legionarilor de la putere. Ea a cerut încă multe victime. Pe lîngă sutele de mii de ostași morți pe cîmpiile Rusiei, au pierit și sute de martiri evrei exterminați în închisori și lagăre.

În cîmîntirul de pe șoseaua Giurgiului, pe mormîntul lui Vily Neidermann, născut în 1921, mort la 22 ianuarie 1941, pînă în îndolaii au mai pus o placă comemorativă: „Avram Neidermann, născut în 1919, mort la 18 martie 1944 în închisoarea din Rîbnița”.

Adu-ți aminte, Doamne...

Tatăl îndurării! Tu, care tronezi în regiunile eterice, adu-ți aminte în nemărginita ta îndurare de cei cuvioși, drepiți și virtuoși, de sfințele obști, care au suferit martiriul pentru sfînțirea numelui Tău.

Adu-ți aminte de acești credincioși și iubiți, atît de devotați, care, uniți în viața lor, au rămas nedespărțiți în fața morții și care, cu sprintenția vulturului și cu puterea leului s-au grăbit de a îndeplini voia Creatorului și dorința Plămuitorului lor. Pomenește-i, Doamne, spre bine, împreună cu ceilalți drepiți ai pămîntului

Sinagoga trebuie salvată. Și pretextînd că nu vor ca incendiul să se extindă asupra propriilor lor cămine, au salvat-o...

Există, din cele trei zile ale rebeliunii, fotografii care deși reale — par luate prin pică. Sau poate că ele sînt clare și picla e în proprii noștri ochi, care privec...

Trupuri inerte risipite în zăpădă lîngă Podul Sabarului. Un chip mutilat, neidentificat, aparținînd unui om scos din canalul colector al abatorului. „O „expoziție” de cadavre evreiești la morgă. Un tomberon cu care au fost cărați cei împușcați...

Dintre toate impresionează îndeosebi două imagini luate în același colț al pădurii Jilava. La 22 ianuarie cadavrele mai erau încă învelite în vestimente. Douăzeci și patru de ore mai tîrziu — aceleași cadavre au fost fotografiate goale. Hainele au fost luate. Dinții de aur și inelele de aur au fost smulse...

Nu poți să nu te cutremuri privind...

Trupuri omeșii dezgolite? Adevărata față a fascismului dezgolită!

Dinți smulși? Mască smulă de pe chipul hidos al fascismului.

Căci o pogromul de la 21—23 ianuarie 1941 s-a încheiat cu 120 evrei uciși în București și în împrejurimile acestuia. Iar la 24 ianuarie 1941, pe străzile încă umede de sînge ale orașului descindea baronul Manfred von Killingen, în calitate de ambasador al celui de-al treilea Reich în România. Scrisorile de acreditare: cele 120 de acte de deces, cele 1107 devastări și furturi care l-au precedat. Perspective: un glonte în cap în seara zilei de 23 August 1944, cînd deasupra cerului românesc a apus steaua fascismului.

A fost seara care a anunțat ziua ce avea să urmeze: întoarcerea la ordinea firească a lucrurilor.

I. IEȘEANU

asasinate în masă. Pînă în toamna anului 1940, planurile criminale de dominație mondială a celor mai reacționare forțe ale istoriei moderne s-au realizat prin invadarea Austriei, cucerirea Cehoslovaciei, deslănțuirea celui de-al doilea război mondial, atacarea și ocuparea Poloniei, îngenunchierea Franței, izolarea Angliei. Acum hitlerii și se pregăteau să se îndrepte împotriva dușmanului de care se temeau cel mai mult: Uniunea Sovietică. De aceea presiunile lor de a instaura în România un regim fascist și de a aservi țara intereselor lor războinice deveneau mai puternice, ei căușînd să împingă pe primul plan mișcarea legionară, ultrareacționară și de mulți ani în solda celui de al treilea Reich.

Adepții mișcării legionare erau recrutați dintre cele mai cinice și declarate elemente, mișcare la cărei drum era pavat de la început cu crimă și violență.

De mulți ani, împotriva mișcării legionare și a sprijinitorilor ei din interior și exterior s-au ridicat cu hotărîre masele muncitoare în frunte cu partidul comunist.

În condițiile victoriilor naziste care ocupaseră aproape întreaga Europă, izoldînd România de aliații săi, și a crizei politice care a avut loc în țară la 6 septembrie, sub conducerea directă a ambasadei hitleriste din București a fost instaurat regimul de dictatură militară-fascist în frunte cu generalul Antonescu și Horia Sima, regim care a reușit în cîteva ani să ducă România la un pas de prăbușire.

Singura mișcare politică recunoscută în stat era mișcarea legionară. Aceasta a ridicat asasinatul la rangul de politică de stat. A fost declanșată o teroare bestială, sălbatică. Au

Dr. ECATERINA CIMPOIERU

FACULTATE DE IUDAISTICĂ

Începînd din luna septembrie a.c. în cadrul universității din New York va funcționa o facultate de iudaistică. În funcția de decan a fost ales prof. Merwin Fuchs.

EVREII ÎN MIȘCAREA DE REZISTENȚĂ ANTIFASCISTĂ

În sălile comunității evreiești din Geneva a fost deschisă o expoziție consacrată participării evreilor la mișcarea de rezistență antifascistă în perioada celui de al doilea război mondial.

CONFERINȚA ANUALĂ A JOINT-ULUI

Peste 200 delegați ai comunităților din Statele Unite și Canada au luat parte la lucrările celei de a 56-a conferințe anuale a „Joint”-ului ce s-a ținut la New York. Din materialele prezentate reiese că în cursul anului 1971 „Joint” va acorda asistență coreligionarilor bătrîni sau lipsiți de posibilități dintr-un număr de 25 de țări.

DECESUL PROF. MOSHE KATZ

La Haifa a încetat din viață, la vîrstă de 74 de ani, prof. Moshe Katz. Originar din România, a studiat la Paris, unde s-a stabilit militînd pentru pace și apropiere între popoare. În anii ocupației naziste a făcut parte din mișcarea de rezistență. În Israel, unde a trăit în ultimele decenii, prof. Katz a continuat activitatea sa obștească inspirată de idealuri nobile, fiind unul din fondatorii Ligii de prietenie Israel — România.

DISTINCȚIE

Președintele Consistoriului central al evreilor din Franța, baronul Guy de Rothschild, a fost distins de guvernul francez cu Legiunea de onoare în rang de ofițer.

PRIMELE TIPĂRITURI FBRAICE

S-au împlinit 500 de ani de la apariția primelor cărți tipă-

rite în limba ebraică. În legătură cu această aniversare, Biblioteca Congresului evreiesc american a amenajat o expoziție de incunabule și alte cărți rare.

Prima carte ebraică a apărut în anul 1475 și a ieșit de sub teasurile unei tiparnițe din Calabria.

MEMORIILE LUI ARTHUR RUBINSTEIN

Au apărut memoriile lui Arthur Rubinstein, celebrul pianist în vîrstă de 83 de ani, care continuă să încînte prin aparițiile sale în marile săli de concerte ale lumii. Volumul cuprinde peste 400 de pagini și îmbrățișează perioada copilăriei, adolescenței și începuturilor carierei prodigioase a artistului.

Mai multe edituri europene — volumul a apărut inițial în S.U.A. — și-au exprimat dorința de a-l traduce și tipări.

PREMIU PENTRU LITERATURĂ IUDAICĂ

Premiul Bnei Brit pe anul 1970 a fost atribuit rabinului dr. Abraham Ioschua Heschel din New York pentru „contribuția pozitivă la literatura contemporană prin interpretarea autentică a vieții și valorilor evreiești”.

Rabinul Heschel este profesor de etică la Seminarul teologic evreiesc din New York și autor a mai multor lucrări consacrate istoriei, filozofiei și religiei mozaice.

Premiul Bnei Brit a fost atribuit în anii precedenți scriitorilor Elie Wiesel, Saul Bellow și post mortem lui Isaac Babel.

EVREII DIN CORSICA

Pe insula Corsica se află o mică obște evreiască de 200 suflete. 35 familii locuiesc în orașul Bastia, 15 la Ajaccio, restul în celelalte localități de pe insulă.

MEDALIA RECUNOȘȚINȚEI

Un număr de 15 cetățeni belgieni au fost distinși cu Medalia recunoștinței acordată de către institutul Yad Vașem în semn de prețuire pentru nobila lor comportare în anii ocupației naziste. Punîndu-și viața în pericol, ei au salvat de la deportare pe mai mulți concetățeni evrei.

PROCESUL UNUI CRIMINAL DE RĂZBOI

La Frankfurt pe Main continuă procesul lui Horst Schumann, acuzat de a fi participat la exterminarea unui

mare număr de infirmi în cadrul așanumitului plan hitlerist de euthanasie. Acuzatul are pe conștiință numeroși deținuți de la Auschwitz, pe care i-a folosit ca material pentru experiență.

În cursul procesului a fost stabilit că Horst Schumann nu a fost membru al SS-ului, ca cea mai mare parte a personalului din lagăr, ci medic al forțelor aeriene germane. Acest amănunt arată că el a săvîrșit crimele de care este acuzat din propria sa inițiativă.

Tot la Frankfurt se desfășoară procesul dr-ului Beger și a doi colaboratori ai săi acuzați că la Auschwitz au ucis deținuți aleși special spre a le trimite apoi scheletele unui muzeu antropologic.

COLOCVIU INTERCONFESIONAL

La Ierusalim și-a desfășurat lucrările Colocviul interconfesional consacrat problemelor apropierei între culte. Au participat personalități catolice, protestante, greco-ortodoxe, anglicane, budiste, precum și reprezentanți ai cultului mozaic.

CEEĂ CE NU TREBUIE UITAT...

În cadrul unei conferințe publice ținute la Londra, cardinalul Heenan, arhiepiscopul bisericii romano-catolice din Anglia a afirmat că „persecutarea evreilor de către națiști a fost cea mai mare lovitură dată conștiinței umane”.

Înaltul prelat și-a exprimat părerea că tînăra generație trebuie ajutată să cunoască și să nu uite această pagină tragică din istoria omenirii.

COLECȚIE DE MUZICĂ SINAGOGALĂ

„Lincoln Center” din New York a primit un dar prețios din partea unui colecționar: 4000 discuri cu muzică sinagogală și folclor evreiesc. Colecția însumează imprimări făcute de peste 400 de cantori celebri, formații corale și muzicale din diferite țări ale lumii.

Acest fond muzical va deveni o sursă importantă de documentare pentru cei ce studiază muzica evreiască.

ȘEF RABINUL ANGLIEI ÎN AUSTRALIA

În cursul lunii decembrie 1970 Șef rabinul Angliei, dr. Immanuel Jakobovits, a întreprins o vizită în Australia și Noua Zeelandă. Pretutindeni oaspetele a fost primit cu respect și venerație atît de comunitățile evreiești cit și de oficialitățile din respective țări.

DECESUL UNUI RABIN

La Hagenau a încetat din viață, la venerabila vîrstă de 96 de ani, șef rabinul Iosef Bloch, decanul rabinilor din Franța. Defunctul a fost cavaler al Legiunii de onoare.

JUBILEUL UNUI ZIAR

Ziarul în limba idiș Birobidjaner Stern” și-a serbat 40 de ani de apariție. Începînd de la 1 ianuarie 1971 ziarul apare de 5 ori pe săptămînă.

MONOGRAFII ALE UNOR VECHI COMUNITĂȚI

În R. F. a Germaniei continuă să apară studii monografice consacrate unor vechi comunități. Pînă în prezent au apărut monografii ale comunităților din Hamburg, Bronschweig, Offenburg. În scurt timp urmează să apară monografia obștei din orașul Huttenbach.

EBRAICA LA TELEVIȚIUNE

Studioul de televiziune din Cleveland, S.U.A., a început să transmită un curs de limba ebraică.

VOLUM DE POEZII

La Montreal a apărut un volum de versuri de Melech Ravitsch. Sînt incluse poezii scrise în perioada 1954—1969.

ISTORIA EVREILOR DIN IUGOSLAVIA

Federația comunităților evreiești din Iugoslavia a hotărît să publice o istorie a evreilor din această țară. Lucrarea va avea 2 volume, primul cuprinzînd perioada primelor așezări și pînă în secolul al XIX-lea, cel de al doilea consacrat vieții evreilor în perioada războiului de eliberare de sub jugul nazist.

Lucrarea este redactată în limba ebraică.

ANIVERSAREA COMUNITĂȚII DIN BERLINUL OCCIDENTAL

Comunitatea din Berlinul occidental a sărbătorit 25 de ani de la reînființarea ei, după cel de al doilea război mondial.

BIBLIA CA SURSĂ DE INSPIRAȚIE ARTISTICĂ

La Haifa, în sălile Muzeului de artă modernă, a fost organizată o expoziție pe

tema: „Biblia — sursă de inspirație artistică”.

CENTENARUL UNEI SINAGOGI

Sinagoga centrală din Marylebone (Anglia) și-a sărbătorit centenarul. Serviciul divin a fost oficiat de Șef rabinul emerit al Angliei, sir Israel Brodie, același care în anul 1948 a oficiat tîrnosirea sfîntului lăcaș, refăcut atunci după distrugerile pricinuite de bombardamente.

PUBLICAȚIA OBȘTEI DIN UNGARIA

„Uj Elet”, publicația Federației comunităților din Ungaria a împlinit 25 de ani de apariție.

În această țară trăiesc acum 80 000 evrei.

CONCERT

În cadrul unui concert public organizat la Sinagoga Nouă din Londra s-a executat în primă audiere lucrarea compozitorului Joseph Horowitz, „Căpitanul Noe și grădina sa zoologică flotantă”. În a doua parte a concertului s-a executat compoziția lui Donald Swann „Povestea lui Bontje Schweig”, după o năvălă celebră a lui I. L. Perle.

פון דעם עבר פון דער יידישער קהילה אין בוזע

א טרויער יקע הוזהר

(המשך פון זייט 11)

הערערער מיוזשער זעלנער וואס זענען גע-
שטאנען אויף די שלאכטערלעך פון רוס-
לאנד זענען אויך אומגעבראכט געווארן אין
די תפיסות און לאגערן הונדערטער יידישע
מאמרים.
אויף דעם בית-עולם פון שטאטאוו
רושירודשילאוו, אויף דעם דעקאמאל פון ווילי
נאירעמאן, געבוירן אין 1921, נעשטאנען
רעם 22-טן יאנואר 1941, האבן די פאר-
טויערטע עלטערן צוגעשטעלט גאָר א נע-
רענע-מאָדל: אברהם נאירעמאן געבוירן אין
1919, נעשטאנען רעם 18-טן מערץ 1944
אין דער תפיסה פון רעבניצא.

רעספירס געוואָרן גאָר דער מריה און מאַקע
באלד באַננערקעס געוואָרן רודר אַנסאַנעסן.
גאַנצגלייך די נרויסע שחימה וואָס האָט
ערשט געזאָלט קומען, זענען דאָס רוב פון די
120 מוישע וואָס ליגן אין די בוקארעשטער
בית-עלמינס געפאלן ווי אומבאַהאַלפּעטע
כעסמאַלעס.
דער קאמפ קענן רער פאשיסטישער מיר
לימערשער רופאמאָר אין אלץ שטארקער
געוואָרן באַזונדערס נאָכן באַווייזן די לע-
גיאָנאַרן פון רער מאַכט. רער קאמפ האָט
געפאָרעס א סך קרבנות, איינצייטיק מיט די

נאריע פון קאלערע, בעת דער
קאמפאניע.
א גרויסע צאָל יידישע זעלנער
און אַפצירן באַטייליקן זיך אין
דער מלחמה פון 1916-1918. די
איזאעליטעשע שול ווערט עווא-
קירט און די קהילה אָרדנט דאָס
אין א שפּיטל פאר די פארווא-
דעסע. די יידישע דאָקטאָריס פון
בוזע — סוקמשי, קאמערטאן,
ראבינאוויטש, בלאטאן און מוס-
קאָוויטש פלעגן זייער געטריי די
פארוואדעסע.

אויף א פערציג פון פיר יאָר.
דאָס יאָר 1859, דאָס יאָר פון
דערפאראייניקונג פון די פירשט-
טיטער, בענגנס נייע האָפנונגען
אין דער קהילה. דערפאראייניקונג פון
לעקסאנדרא יאָן קוזא רופט אַן
די יידן, "וועמענער זיין סטאַטיש
גלייכ, וואס באַטייליקט פון
יענער צייט ווייסן מיר, אז ווען
דער פירשט קוזא יאָן פארבייגט-
פאלן בוזע, האָט זיך גאנצע ייד-
שע קהילה מיט באַטייליגערונג
באנגענט דעם גרויסן פירשט.
אין 1864, אונטער דער הער-
שאפט פון לעקסאנדרא יאָן
קוזא, איז אָפגעשטימט געוואָרן
דאָס געזעץ וואָס שטימט זיך רעכט
די יידישע קהילות.

די שטאַט בוזע איז געגרי-
דעט געוואָרן ארום 1530, אונטערן
וואַסעוואַלעקסאנדרא באַסאראב.
די קאָנאָמישע און באַזונדערס
די געאָגראַפישע לאַגע, אַקטאָרייז-
וועג פון באַריינדעקע פארביי-
דונגס-וועג האבן געשאפן די
בעסטע באַד נגו נגו
אז די שטאַט זאָל בלייבן און
ווערן א מעכטיקער האַנדלס-צענטר-
סער, וואָס האָט צוגעצויגן אלץ
מער איינוואוינער.

די ערשטע דורות

באַשאפן האָט גאָט פרי-
ער די וועלט און אַלע
בראים און דעם מענטשן
האָט ער ערשט געוואָרן.
נאָך אלעמען באַשאפן,
כדי אַז ער וועט זיך וועלן
אויבערנעמען זאָל מען אים
קאָנען זאָגן: א פליגל, א
קליין ווערעלע, איז אויך
פריער פאר די באַשאפן
געוואָרן.
און אויך דערפאר, כדי
ער זאָל קומען אויף דער
וועלט צו אלעס גרייטן.
אזוי ביים אויס א קעניג
א שיינעם האַלץ, צירט
אויס אים, גרייט אַן א
דערנאָך פירט ער אהין
אריין דעם ליבן גאָט.

סטטיקייט אין דער סינאגאָגע
און שפּעטער אין פארשידענע
געביידעס. ערשט אין 1855 בויען
ווען אן איינציקע פאר דער
שול. 1860 האָט די שול
געהאט 74 תלמידים. אין 1910
ווערן געבויט א סטודענט שול
און דער פארציעלע וואָס די קהילה
האָט אָפגעקויפט באַ האַראלאמב
פּעפּטעקאָו און לוקסא ניקאָלא
דער באַדן תּאָט זיך געפונען אין
שכונות מיטן סטעפל.
סעלעכע סטאַטיסטישע ציפערן:
אין 1895 האָט די שול געהאט
143 תלמידים, 1896, 160
אין 1902, 122 תלמידים, אין
1915, 104 תלמידים. פון די
לערערס דערמאָנען מיר: ד.
קרייז, א.ט. נאָלד, מ. קריינדלער,
לאזאַר מאַינער, האַלדער איסאק,
באָרעכ מענדעלזאָן. ר. געבער.
דאָס פאַרפאַלן רוימאן און אַנ-
דערס.
יידישע גימנאזיע און אין 1827
א קינדער גאַסער.

1893. די שול "אגודת ישראל",
געגרינדעט אין 1880, האָט נישט
געהאט קיין איינציקע לעקסאל און
האָט נוקצעצירט אין א פרויעס
הויז, ביז צום יאָר 1928.
צווישן די רביס וואָס האָבן
מדריך געווען די אַרמיקע קהילה
איז דאָס צו דערמאָנען: יצחק
אייזיק שאַן, וועלכער איז געווען
דער מנהיג-בית-עלמינס פון 1840 ביז
1875, ישראָל בערגער, צווישן
1890 און 1900; ישראָל ווייז-
בערגער, צווישן 1880 און 1920,
דער איצטיקער רב איז דער
חשובער רבי זי שמעון בערקא-
וויטש, וועלכער דינט דער קהילה
פון בוזע 1902.
דער ערשטער בית-עלמינס שטאַמט
פון יאָר 1818. פאר דעם, פלעגן
די יידישע מתים באַהאַלטן ווערן
אין יידישן בית-עלמינס פון רעם-
ניקסערטא. תחילת איז דערביי-
עולם געווען אפן ווייטן ראנד
דער נייער בערגער שטאַט. ער איז
באנוצט געוואָרן ביזן יאָר 1901,
ווען דאָס דערפֿל פאַשטעט אין
אויסגעוואקסן און געוואָרן א
קולטוראל פון דער שטאַט
איז דער בית-עלמינס אויסגעק-
מען אינמיטן פונעם קוואַרטאַל.
דער נייער בית-עלמינס קומט
אויס מחוץ דער שטאַט, אָף יע-
נער זייט פון דער באַריערע
אורזשיסטן. דעם באַדן האָט מען
געקויפט אין 1897 און פאַרגע-
טערט אין 1914. אין דעם בית-
עלמינס געפינט זיך דאָס העלדן-
דענקמאַל, וואָס איז אויפגעשטעלט
געוואָרן אין 1920, לזכרון פון
די זעלנער און אַפצירן וואָס
זענען געפאלן אין דער מלחמה
פון 1916-1918.

צווישן די העלדן וואָס זענען
באהאַלטן אפן בוזעוועג יידישן
בית עולם דערמאָנען מיר: זשאק
פאסקו, דוד האַרנשטיין, קאָזאַק
מאַסקאוויטש, עמנואל גאַלדשטיין,
קאַלמאַן קל, ניקאָ אורזאַט, מאָריץ
שעפער, קאַקאַש און אנדערס.
בעת דער שפּיטלעכקייט לכבוד
דעם 50-יג-סאָג פון די קאמפ-
בא אורזאַט, מאַראַשטי און מאַרא-
שעטיס, א פיינעלעכע וואָס איז
אַרגאניזירט געוואָרן אין 1967,
זענען באַלוינט געוואָרן מיט
אַרדניס אויך יידישע ווערעטראַנען
פון בוזע: לעאָן טעמאַל, רובין
לאַזאַרעוויטש און ראָבין טונכנער,
וועלכע האָבן מיט גענומען אין
דער קאמפאניע 1916-1918.

דאן פאָלגט א פערציג ווען
די קהילה צעוואקסען זיך ווען
מען בויען סינאגאָגעס, סיווערס
אויסגעבויט זיך שול, סאַנט-
נעטישן קולטור-פאַריינטן.
פון אָנהויב האָבן די יידן וואָס
האָבן זיך באַשטעט אין די כו-
זענער קומות — באַגלייך מיט
זייערע ברידער פון גאנצן לאנד —
אריינגעשטאַנן זייער צושטייער
צום אויפבוי פון דער שטאַט, אי-
דענטיפאַצירונג זיך מיט אים
גורל און מיטן גורל פון די א-
דערע ברידער. דאָס האָט זיך גע-
לאָזט זען מיינליך די יונגע-טיילן
די שלעכטע צייטן. ווען ס'איז
באַשלאָסן געוואָרן פאַרגרייבן דעם
אונ-פאַרשטענדיקייט, וואָס די
יידישע קהילה פון דער שטאַט גע-
רופט אלע יידן בזה השלון.
גלייכצייטיק דערפֿל לאנד גע-
פינט זיך אין א שווערער לאַגע.
דער חוב פון יעדן איינעם איז
באַטייליקט צום באַפֿריידיקן
דעם לאַנדס באַד צו פֿרענדישן-
דאָס לאַנד אין וועלכען מיר זע-
נען געבוירן געוואָרן פאַרלאנגט
היינטס אונדז מיר זאָלן אים
צוריקשטאַלן א קליינעם חלק פון
דעם וואָס עס האָט אונדז געגעבן
פון אונזערע געבוירענען אָן.

זיין שטאַט בוזע איז געגרי-
דעט געוואָרן ארום 1530, אונטערן
וואַסעוואַלעקסאנדרא באַסאראב.
די קאָנאָמישע און באַזונדערס
די געאָגראַפישע לאַגע, אַקטאָרייז-
וועג פון באַריינדעקע פארביי-
דונגס-וועג האבן געשאפן די
בעסטע באַד נגו נגו
אז די שטאַט זאָל בלייבן און
ווערן א מעכטיקער האַנדלס-צענטר-
סער, וואָס האָט צוגעצויגן אלץ
מער איינוואוינער.
צווישן די מענטשן וואָס האָבן
זיך באַזעצט אין בוזע זענען
אויך געווען יידן. דאָס אַמעסטיין
אויך די נעסעט, וואַלעטע אונדער-
"לוי" (דעם יידנס סאָל), אין דער
נעמינדע פונעם לעלן, דאָרף און
קאנו: "גראַפא זשידאָוויץ" (דער
יידישער גרויב) אפן בוזע
פון מענטשנעם סאָל אין דער גע-
מיינדע קאמינא: "אורמא דע זשי-
דאָר" (דער שטאָל פון יידן), און
דער געמיינדע קאָנסענט, 190
בארג גענאַרזינא: "מוקיא לוי
איסאק" (איסאקס שפּיט-בארג)
פון דער געמיינדע קאָרפּאָניסטא
א.א.

ווען גאָט וואָס גענומען
דעם ערשטן מענטשן בא-
שאפן, רופט זיך אָפ צו אים
די מלאכט: הוואר פון דער
וועלט! וואָס מיר זיך אָס
דער מענטש וואָס מאַכסט
פון אים אזא וועלט!
— אויב אזוי, ענטפערט
זי גאָט, פאר וועמען זע-
נען באַשאפן שאַף און
רינדער? די פייגל און
שטערן הימל און די פיש
אין ים? ער וואָס מיינט?
בוים און פונט אויס א פא-
לאץ אין פונט אים און
מיט אלעס גוסס, צו וואָס
נוצט דאָס אַלץ אויב קיין
געסט זענען נישט, אויב
קיינער וועט קיין הנאה
נישט האָבן?
— גערעכט ביסטו גאָט
מעכטיקער, זאָגן זיך מלא-
כיס, שאַף נאָך זיין ווילן,
ווי דיר געפּלעסט.

צווישן די פאַריינטן מיט א
קולטור אָדער פילאנטראָפישן
באָראַקסער, וואָס זענען געווען
ענטקע אין פאַריין יאָהונדערט,
דערמאָנען מיר: דעם פאַריין
בייזאָל חוליס" פון די בעלי-
מלאכות און הענדלער, געגרי-
דעט אין יאָר 1886 דורל דאָקטאָר
גרוי. דער פאַריין וואָס געוואָס
אלס ציל צו העלפן די ימיטלי-
דער און זייערע משפחות מיט
דאָקטאָריס און מעדיקאמענטן,
אין א פאל פון מויערע מיט אוי-
שטערטיצונג פאר דער לוי, א
מיט פענסיע פאר אלטנות: דעם
פאַריין "זשוינטעמא איזאעליטע"
געגרינדעט אין 1888, פאר קוק-
מויערע צועלען: מרפא-לנפשי,
געגרינדעט אין 1892, מיטן ציל
אויסצוהאלטן א מושב-קאָניס, און
צו מאַכן א שפּיטאָל.

דער בוזעוועג סעפּל
דער ערשטער פון דער שטאַט
איז איבער 150 יאָר אלט. זיין
יחוס איז קליין און באַטייליקט
די סינאגאָגע, וואָס איז געבויט
געוואָרן אין 1812. איז איינגע-
אָרדנט געוואָרן און האָט א
לאנגע צייט נוקצעצירט אין דעם
אונדערפונעם כאָל און פאַל-
קאָוויקאָוויטש, נאָלד, פון דער
עפּיסקאָפּיע-גאָס, דאָרט ווויטע-
פונען זיין ווייזן די מלוכונעס
ארכיוון, ערשט אין 1855 איז
אויפגעשטעלט געוואָרן א גע-
מיינדע סינאגאָגע אין דער פאַר-
צעלעוועטן סינאגאָגע פֿירט
פון די איזאעליטעשע תושבים
דורכ בערקא חיים. דעם בעלערע
בא ניקאָלאָס זיך מינון מאָלאָנא
(נא אַקס וואָס איז אויסגעשפּי-
צירט פונעם בוזעוועג רבינווא,
דעם 7-טן אפריל 1855) די
פארצעלע האָט זיך געפונען אין
דער אַפּאַר-גאָס, וואָס האָט דאן
געבויט דעם גאַנצן אַטמא-
קאריקאָל. לויט די סטאַטיסטישע
אנאלן פארן יאָר 1865, איז דאָס
די איינציקע סינאגאָגע פון בוזע.
אזוי צו צאָל טרעפלייך איז
געוואָסן. ווערט די סינאגאָגע
צו ענג, און מען דאַרף א צווייט
בית המדרש אָדער א גרעסערס.
סען פאַרשטעלט צו בויען א
סעפּל ווי דער בוקארעשטער.
לויט דער אינצייאָווען פון
אברהם ראפאפּאָרט ווערט גע-
שאפן א קאָמיטעט וואָס דאַרף
קויפן א פלאץ און מען הויבט
זיך אן גרייטן צומוי. די ארבעט
פאַרצייט זיך, אזוי אדער סעפּל
ווערט אויסגעשטיקט ערשט אין
1903. דאָס פיינערלעכע חנוכה-
הבית קומט פאַר דעם 5-טן
אוגוסט 1910.

דער ערשטער בית-עלמינס שטאַמט
פון יאָר 1818. פאר דעם, פלעגן
די יידישע מתים באַהאַלטן ווערן
אין יידישן בית-עלמינס פון רעם-
ניקסערטא. תחילת איז דערביי-
עולם געווען אפן ווייטן ראנד
דער נייער בערגער שטאַט. ער איז
באנוצט געוואָרן ביזן יאָר 1901,
ווען דאָס דערפֿל פאַשטעט אין
אויסגעוואקסן און געוואָרן א
קולטוראל פון דער שטאַט
איז דער בית-עלמינס אויסגעק-
מען אינמיטן פונעם קוואַרטאַל.
דער נייער בית-עלמינס קומט
אויס מחוץ דער שטאַט, אָף יע-
נער זייט פון דער באַריערע
אורזשיסטן. דעם באַדן האָט מען
געקויפט אין 1897 און פאַרגע-
טערט אין 1914. אין דעם בית-
עלמינס געפינט זיך דאָס העלדן-
דענקמאַל, וואָס איז אויפגעשטעלט
געוואָרן אין 1920, לזכרון פון
די זעלנער און אַפצירן וואָס
זענען געפאלן אין דער מלחמה
פון 1916-1918.

צו ענג, און מען דאַרף א צווייט
בית המדרש אָדער א גרעסערס.
סען פאַרשטעלט צו בויען א
סעפּל ווי דער בוקארעשטער.
לויט דער אינצייאָווען פון
אברהם ראפאפּאָרט ווערט גע-
שאפן א קאָמיטעט וואָס דאַרף
קויפן א פלאץ און מען הויבט
זיך אן גרייטן צומוי. די ארבעט
פאַרצייט זיך, אזוי אדער סעפּל
ווערט אויסגעשטיקט ערשט אין
1903. דאָס פיינערלעכע חנוכה-
הבית קומט פאַר דעם 5-טן
אוגוסט 1910.

אין 1812, ציילט די שטאַט
בוזע אן ערד 4000 איינוואוינער,
צווישן וועלכע 50 יידישע משפחות,
וואָס בילדן א נייע קהילה. אפן
איז דאָס יאָר 1812 דער אויס-
גאנג פונעם יאָר דער מאָנאָגראַפיע
פון דער דאָזיקער קהילה.
אין יאָר 1822 דערמאָנט א
סערביקער יידישער פ.ג.ל.ג-
רענסאָן, אין זיין בוך "הוועלע
אבסטרואטיאן סיר לא וואלאכ"
זיין אין בוזער, ווו זי בא-
שעפטיקט זיך מיט פארשידענע
מלאכות ווי: גראוירער, גלייטער
בלעכערס א.א.וו.
אין די ווייטערדיקע יאָרן
אמוזיקעס זיך די יידישע קהילה
פון בוזע כסדר. לויט דעם דע-
מאָליקס געזעץ, זענען די קהילות
געשטאנען אונטער דער דירעקט-
סער הדרה פון א פאַרשטייער
מיט אדמיניסטראַטיוו-רעגירונג
אמריבוציט, וואָס האָט געווייזן
"חכם-באשא", מיטן צענטראלן
זיך אין באַקאנטעס אין שייכות
דערמיט אין אינטערסאנט א
צירקולאר פון 17 יוני 1822, וואָס
ס'האט דערפֿאָרצירט דער היט-
מאָרקער ווא. אורפּעק, אין וועל-
כער די ממללה באפעלט אלע

זעצער פאר יידיש און עברית
משה בערקאָוויטש

האַלדער איסאק

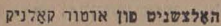
שטיק צייט האָט זי געפירט אין

א חסידישער מאנץ אויף דער כינע פון בוקארעשטער יידישן מלכות-טעאטער

די פייערונג
פון אויבער-ראבינער
דר. איסאק אלקאלאי

[illegible]

זיבן א שוואכער, און ווען
 שריי וואס האט אים אָנגע-
 גען יו ווי דאָס אויג איז קאָפּ,
 אַלס ער אפילו נישט געווען
 גענייטשט די עלטער ביז
 צו פינף. אָבער כאָטש שוין
 ליבליכעס וועג איז נישט גע-
 גען איינשפּרייט מיט בילד-
 ען, האָט אים זיין הונד
 געוואלט נישט אַרלאָזן,
 צוליב און די עלטערע פא-
 רען פון זיין לעבן.
 רעד באוויסטער ייד שער
 אונטער די פּינסים וואָס
 האָט ארויסגעעבן צוזאמען
 מיט י.ל. פּרץ די באַרייטע
 צו אים טוב בעטלער, דערצוילט
 און אַזוי אַרומס, "ביי שלום
 גלייבסט נאָכס" בעז" און
 שוין לעבט האָט געזיגן
 און א שווערער נירן קראַנק-
 האָט אים און אַלץ וואָס די

כרתב-נע

של היהדות הדתית הרומנית

ב"ה בוקרשט
מספר 245
י"ח טבת תשל"א

ואותי יום יום ידרשון

(ישעיה ב"ה, 2)

(עיונים בפרשת השבוע)

תאודור רוד משה רוד

הרב הכולל ליהודי רומניה

שליחת כל אפליה גזעית או דתית - עקרון יסודי בתורת משה

פרשת שמות

י"ח ב' פרשת...

ויד את המצרים...

שני אנשים עברים ויצים...

ולבן ח' שבט ב'...

(שמות ב', 16-5)

מסוקי הפרשה חרשונים מסמנים אירועים היסטוריים שאין דומה להם בחשיבותם: לידת משה רבינו, שעל שמו נקראה חדרתו הקדושה ("זכור תורת משה עבדי").

ולידת המעביר ודחל. והנה בצעם תיאור האירועים והשתלשלותם משוכבים, כאילו בדרך-אבן, מרמזים כהצלחתו של משה על-ידי בתיבת ברך, והנה המצרי ע"י משה, ניוספת משה בסני העברים הניצים, ולבסוף - הגשת עורה לבנות כהן מדיו.

כאילו כדרך-אבן, אמרנו. כי לאמיתו של דבר מירוסם של כל אלה לא מקרי הוא כלל וכלל. (ורמז דק לזה אנו מוצאים בברכי המרשן הענקי בעל "אור החיים" באומרו על סיפור מעשה-ההצלה של בתיבת הכתוב להוריע דקדוק אופו המעשה). לא מקרה הוא אף מקומם של הסיפורים האלה. מירוס כל האירועים האלו הפסך הוא, בבחינת "ואלה פסוקי על הראשונים". המסך

לאותו הרעיון העובר כחוט השני בתורה כולה, ההל מספר בראשית ועד תומה, והוא: שליחת כל אפליה גזעית או דתית. בדומה לפשו הדשע, שהיה בנו של צדיק כיצחק, עליו מסופר בספר בראשית, באה התורה לספר על בתיבת החסידה, שהייתה בתו של משה הרוד, בספרה להנצח

החידה-אומות-העולם זו ומעשיה הנעלים, שהורו להם שמה זכור לשלם להוקרה לאורך כל הדורות, ואילו שמו של אביה נשאר לשמנה ולדראון עולם.

בוא וראה לאינו הערכה זכתה אותה מצריה שחרטה נמשה לעבור על הגזירה שגור אביה הרודו להוציא ילד עברי "ותחלש את אמתה ותקחה" - הא קא משמע לן דאיתרובב איתרובובי (בבלי סוטה י"ב ע"ב ב'). כדומה: אף שהתיבה לא הייתה כהניסידה, היא הוסיפה את ידה תוך כסחון שהשם יהיה בעורה להצליח בפשיטתה הנעלה; היא האמינה שידה תשתרובב, תתארך ותת-מחך עד שתשיג את התיבה עם הילד העברי. וכל זאת - מדיניות

לנו התורה-פעלה בתיבה מצרית בת סרעה, שהתייחסה בשליחה נמורה לכל אפליה גזעית ודתית. "מכאן אתה למד שכרו של גומלי חסדים. אעפ"י שהרבה שמות היו לו למשה, לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראה לו בתיבת סרעה, ואף הקפידה לא לקרוא בשם אחר" - מדרש רבה שמות פ"א. כאות הוקרה וכתה ששמו של הילד ייקרא בשם המצרי, משה, ולא בשמו העברי, טוב או טוביה, שניתן לו ע"י הוריו. ולא עוד, אלא - למי דעת רבי יוסי בן חנינה - גם זכתה "לראות את השכינה". שהוטעה - לפי ביאורו של בעל "אור החיים" - בדמות של "אור גדול".

... החוס ממשיך להשתור. "יגדל משה, ויצא אל אחיו... וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו... ויד את המצרי, מעור-כוחו זו של משה נראית, בבכס ראשון, כאקס הנובע מרנס של סולידאריות עם אחר מאחיו שהותקף ע"י מצרי. ברם המערכה הבאה תדגים לנו, שמעדתו של משה, להגין על הנחקק, עמדה עקרונית היא: "ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים ניצים".

הפעם לא עוד מדובר על עברי שהותקף ממצרי, אלא על עברי שהותקף ע"י מצרי שני. וכדי שלא גביע למסקנה המוטעת

למיה משה רבינו בל כלל על כל יהודי נדרה, מבלי להתחשב, אומנם, עם לאומיותו של הרוד, באה התורה ומראה לנו סצנה שלישית בסידרה: "ולכהן מדין שבע בנות... ויקם משה וינשען".

במקרה זה, התוקפים והנתקפים, שניהם, אינם בני-בית, הוי אומר: רגש הצדק של משה פעל בכל המקרים. ואותו העמיד בשורות כל הנדרסים בלי הבדל דת וגזע.

עקרון צדק זה, שליחת כל אפליה גזעית ודתית, באה התורה להגיש בתיאור המרשים שהוכרנו והציגה אותו - מגדל חשיבותו - דוקא בראשית ההיסטוריה שלנו, במקביל ללידת משה המהיג ושעת היותנו לעם.

עקרון צדק זה, שליחת כל אפליה גזעית ודתית, באה התורה להגיש בתיאור המרשים שהוכרנו והציגה אותו - מגדל חשיבותו - דוקא בראשית ההיסטוריה שלנו, במקביל ללידת משה המהיג ושעת היותנו לעם.

עקרון צדק זה, שליחת כל אפליה גזעית ודתית, באה התורה להגיש בתיאור המרשים שהוכרנו והציגה אותו - מגדל חשיבותו - דוקא בראשית ההיסטוריה שלנו, במקביל ללידת משה המהיג ושעת היותנו לעם.

רבי יוסף קארו מאחד דיני ישראל

בין הגולים שיצאו בשנת 1492 ממספרד היה ילד קטן בן ארבע ושמו יוסף קארו. מלרשם מספרד, קרו הגולים למצא להם מקום בטוח בארץ הקדושה - פורטוגל. אצלם גם הקנה זאת לא התמלאה. הגולים, וביניהם המשפחה של יוסף קארו, צריכים היו לברוח גם מפורטוגל. הם יצאו באניות לארצות רחוקות, כמו איטליה, מרוקו, מצרים ותרפקה. יוסף קארו הגיע לתרפקה והתיישב בעיר ניקופוליס.

לנער יוסף היה ראש מצין ולמד במהירות את התורה ואת התלמוד. במיוחד התעניין במשנה - זו התורה שבעל פה. בגיל שלמה עשרה ידע כבר את כל המשנה. בני עירו התפלאו מאד לשמע ידיעותיו הרבות. הם היו בטוחים כי יוסף יגיע לגדלות.

כעבר זמן מה עזב קארו את ניקופוליס ופנה לעיר הגדולה - אדריאנופול. גם פה התפלאו האנשים על חכמתו ועל ידיעותו הרבות שלו. הוא עבד כרב וכמורה, והיו לו תלמידים רבים.

בגיל שלושים התחיל קארו לכתב ספר. לא ספר משלו כתב, אלא פרש - הסביר - את "הטורים", ספרו של רבי הנדל יעקב בן אשר. בספר זה רצה יעקב בן אשר לרכז את כל הדברים מהתורה, מהמשנה ומהגמרא, כדי שהיהודים ידעו איך לנהל בכל מקרה ומקרה. את ההסברים שלו לספר כתב יוסף קארו יותר כעשרים שנה.

(המסך כינא)

ס"מ עלות" לברור רנר

התרגום הרומני בעמ' 4

נרות שבת

אל השלחן נרות שבת ומפה לבנה בקפלים נוספת. חג לכל במסגרת נאלי מנגינת העבר חוזרת - יין ונחלה של שלחן. גברים בבית הכנסת. המל לשבת מוקד. וכלב אתה וחסד.

בכל פנות הבית שלות ספקה שוררת. לקדוש מרימים כוסית. עת מן התפילה המשפחה חוזרת. אמה וקדשה אופפת אותנו לברכה מקשיבים כלנו. הקדוש של מבר מרומם. רחמך אנו עונים. אמן.

בית השיבה מרים ג.

י. איתאל

תל-אביב

רבי עקיבא או מר עוקבא?

(לעילוי נשמתו של אחינו משה יהודה הי"ד)

ענינים (בסמ' ע"ז) רוצה להוכיח שהירושלמי הזה, שיתכן שכאמרת היה זה רבי עקיבא. ומה שבתוס' כתבו בשם רש"י, "שח"ו ש"ע היה שסתם בבכיות אל"ו" (ע"ב) הוא נורם מר עוקבא, אפשר להניח, כיוון שביירושלמי נדחו דברי רבי עקיבא, ע"כ אמרו, "לא היה ביריה". רצוני ללכת כעת בעקבות בעל "יוסף ענינים" ולצרר בשמו של רבי עקיבא, כעניין מסמרו של רבא (ב"קמ"א): "דרש" כי שכיבא, ר' אושעיא נפס לוחי תרצינא מתניתין כור-תח"י... מוכבא, שרביעיקא היה רגיל לנסוע או לשהות בנינוק, אנו יודעים מהמרשד רבה (בבב"ב פ' ט"ז): "דרש" רבי עקיבא מעשה דור המבול בגינוק של מדי". ידועות נסיעותיו הרבות של רבי עקיבא לגולה, לנינוק, נליא, אפריו ועוביא: "אמר רבי עקיבא: כשהלכתי לגליא, כשהלכתי לאפריו (ה"ה"י), אמר רבי ששעון: דבר זה ריש רבי עקיבא כשבא מזמר" (ב"ב פ' ט"ז).

ישנן רעות שונות בקשר עם נסיעותיו אלה של רבי עקיבא לארצות הגולה. השערה אחת, שדבריו, היא, שנסע לשם (ש"י צירוף) אסוף כוחות אדם וכספים לצרכי המרד נגד הרומים ויחד עם זה המסכמים שתכלית נסיעותיו הייתה הפצת תורה לחיובי האמונה בגולה ונסע למדי לחפש את שיריו עשרת השבטים שהוגלו. ישלמאסר מלך אשור (מלכים ב', י"ח). לכן לא אחסא, אם אקבל את הרעה שרבי עקיבא אישאל לנינוק (לגולה), לשם הפצת התורה ולחפש את עשרת השבטים, דעה שהיא מתקבלת יותר על הדעת על רבי עקיבא ולא על מר עוקבא.

כסיכום:

אפשר לצרר בדעתו של "יוסף ענינים" לפי המוכחות הללו, ולפרש שרבינו חננאל גורם גס' בסמ' תענית רבי עקיבא ולא מר עוקבא, כפי שאמלר בממרא שם, ועוד: שלא מציינו שמר עוקבא היה רגיל בנסיעות כרבי עקיבא.

— בני-יורק נפטר הרב ד"ר דה-סולו פול, מ"י שווייץ כיבול שווייטל בית הכנסת הפורטוגי במונהטן, חתנו של הרב החזן רבי חיים הירשנאו מירושלים מחבר ספרים רבים.

— לו"ר משה רייכסמן, רב וחוקר, מחנה יג' ביהמ"ד לרבים שבבוסטון לשעבר, חלאו 90 שנה. חבין עבודותיו יש לציון "הרב יחזקאל לאנדו והיהדות החרדית", "אורשודוכסיה וציונות" וחאמרים רבים בכתבי העת השונים שבמסגרת החרדית.

— בסמ' הלוי"ו של משה בורודזין, סופר ומשורר נודע בספרות אידיש, שעצמותיו

עולם ומלואו

הועלו תפולין לירשאל נשא את נאום ההספר הסופר מ' צאנו והם. שורר אוזי צבי גרין. ברג אסר "קדיש".

— הדואר היונס-לאבי הופיק ב' 29 בנובמבר סירת בול. אמות, שעל שניים מהם סופלים נושאים תנ"כיים: "עקידת יצחק" ו"סולט יעקב" תציינים קרואטיים נו-דעים.

— קתדרה לפילוסופיה יהודית ע"י שרונה הראשי של צרפת, ד"ר יעקב קפלו, הוקמה באוני-ברסיטת בר-אילן בתל-אביב.

— "ירושלים", ספרה של הסופרת השוודית הלפורסמת סלמה לגולף, הופיע בתרגום עברי.

— 15 אורחים בל-גיים קיבלו עיטור-על כבוד לאות הוקרה על הסיפוט שהניסיון היהודים בעת הכיבוש הנאצי.

— הרב ישאל סו-רוצין, חבר ביה"ד הרבני בת"א, נפטר בגיל של 47, מתלמיד ישיבת סלו. דוד תהר, יו"ם "האוצר" ו"העולם" לחינוך וחינוך ובנויו, מת בגיל 73.

— הרבנות הראשית לישראל, תחלוקת הכס-רות, בחזר מ' 182/ תשיל, מפרסמת שאסור לבשל חוצרי בר ומוצרי חלב במערכת אחת של כלים "ינה גלס" חסינים מאש.